Bütün Yapıtları - 6

ARİSTOTELES

EKONOMİ

Eski Yunancadan Çeviren: Furkan Akderin

ARİSTOTELES

EKONOMİ

Bütün Yapıtları - 6

Say Yayınları
Aristoteles / Bütün Yapıtları 6

Ekonomi / Aristoteles
Özgün adı: *Oeconomica*

ISBN 978-605-02-0544-2
Sertifika no: 10962

Eski Yunancadan çeviren: Furkan Akderin
Yayın koordinatörü: Levent Çeviker
Yayıma hazırlayan: Selcan Karabulut
Sayfa düzeni: Artemis İren

Baskı: Öncel Matbaacılık
Topkapı-İstanbul
Tel.: (0212) 565 09 20
Matbaa sertifika no: 312182

1. baskı: Say Yayınları, 2016

Say Yayınları
Ankara Cad. 22/12 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Telefon: (0212) 512 21 58 • Faks: (0212) 512 50 80
www.sayyayincilik.com • e-posta: say@sayyayincilik.com
www.facebook.com/sayyayinlari • www.twitter.com/sayyayinlari

Genel Dağıtım: Say Dağıtım Ltd. Şti.
Ankara Cad. 22/4 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Telefon: (0212) 528 17 54 • Faks: (0212) 512 50 80
internet satış: www.saykitap.com • e-posta: dagitim@saykitap.com

ARİSTOTELES

EKONOMİ

Bütün Yapıtları - 6

Eski Yunancadan çeviren:
Furkan Akderin

say

İÇİNDEKİLER

ARİSTOTELES HAYATI VE ESERLERİ

Ahmet Cevizci

Aristoteles, Antikçağ felsefesinin en önde gelen filozofudur. Benzer düzeyde bir felsefeye, İlkçağda sadece Platon'un erişebildiği kabul edilir. Muazzam bir entelektüel heykel gibi Antikçağa damgasını vurmuş olan Aristoteles,[1] pek çoklarına göre tüm çağların en büyük birkaç filozofundan birisidir.[2] Nitekim bilim ve felsefede onun başarmış olduklarıyla rekabet etme ümidi besleyebilen insan sayısının bir elin parmaklarını geçmediği hemen herkes tarafından kabul edilir.

Aslında, bir filozof olarak Aristoteles'i harekete geçiren şey, Platon'u ve daha önceki tüm filozofları motive etmiş olan şeyden hiç farklı değildir. O da hakikati keşfetmek, neyin gerçekten var olduğunu bulmak istiyordu. Aristoteles'in bu doğrultuda, hocası Platon da dahil olmak üzere, herkesten çok yol aldığı, hakikate biraz daha yaklaştığı düşünülür. Bunu sağlayan şey de sadece felsefi dehası, analitik düşünen

---

1 Barnes, J., *Aristoteles,* Çev. Düzgören, B. Ö., Altın Kitaplar, İstanbul, 2002, s. 9.

2 Bkz., Irwin, T., Aristotle's First Principles, Clarendon Press, Oxford, 1988, s. 6; Irwin, T., "Aristotle", Routledge Encyclopedia of Philosophy (Gen. Ed. Craig, E.), Version 1:0, Routledge, London, 2001.

aklı ve dolayısıyla, bir filozof olarak büyüklüğü olmamıştır; içinde bulunduğu tarihsel dönem, yerleşmiş olduğu, bütün bir Yunan felsefesine tepeden bakan konum onun hakikat yolunda herkesten daha büyük bir mesafe almasını sağlamıştır.

Hayatı

Aristoteles, milattan önce 384 yılında Khalkidiko yarımadasının kuzeydoğu kıyısında küçük bir kent olan Stagira'da doğmuştur. Babası, Makedonya kralı Amyntas'ın, Büyük İskender'in dedesinin, özel hekimliğini yapmış olan Nikomakhos'tu.[3] Babası gibi, hekimler soyundan gelen annesi Phaistis, Aristoteles'in hayatının son yıllarında düşmanlarına karşı sığındığı Khalkis kentinde doğmuştu.[4]

Aristoteles'in, köklerinin Sağlık Tanrısı Asklepios'a dek uzandığına inanılan ve Yunan dünyasında ampirik bilimin en önemli temsilcileri olan hekimler soyundan geliyor olması, onun tıp, biyoloji ve doğa bilimlerine olan ilgisinin de nedeni olsa gerek.[5]

Kaynaklar, Aristoteles'in anne-babasını çok küçükken kaybettiğini ve akrabalarından Proksenos'un bakım ve gözetimine verildiğini bildirir. Aristoteles on yedi yaşındayken Atina'ya gelerek eğitimini tamamlamak amacıyla Platon'un Akademisi'ne girer. Aristoteles burada tam yirmi yıl kalır. Bu yirmi yılın, her ne kadar dokuz yılı Platon'un Sicilya seyahatlerinde bulunduğu döneme denk düşse de, on yılının

---

3 Laertios, Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, V 1.

4 Ross, W. D., *Aristoteles*, Çev. Arslan, A. vd, İzmir, Ege Üniversitesi Yayınları, 1993, s. 1.

5 Guthrie, W. K. C., *A History of Greek Philosophy*, Vol. VI: *Aristotle – An Encounter*, Cambridge University Press, Cambridge, 1981, s. 19.

Platon'un başkanlığında, bir yılının da üstadın ölümünden sonra, Speusippos'un önderliğinde geçirildiği bilinmektedir.

Platon'un sağlığında "okulun beyni" olarak görülen Aristoteles, Platon'un ölümünden sonra Akademi'de, hiç hoşlanmadığı, "felsefeyi matematikselleştirme"[6] eğilimine ağırlık verilmesiyle okuldan ayrılır.

347 yılında, Akademi'den eski bir arkadaşı olan, sonradan Assos ve Atarneus'un politik liderliğini elde eden Hermeias'ın davetini kabul ederek Mysia'ya gider ve üç yıl süreyle burada kalır. Burada, Hermeias'ın evlatlığı veya cariyesi olan Pythios'a vurulur ve onunla evlenir.[7] Pythios'la evliliğinden, karısıyla aynı adı taşıyan bir kızı olan Aristoteles'in, eşi son Atina ikameti sırasında ölünce, Herpyliss adlı Stagiralı bir kadınla gayri meşru ilişkisinden de Nikomakhos adlı bir oğlu olur.[8]

Aristoteles bundan sonraki iki yılı, yani MÖ 344-342 yılları arasındaki dönemi, Midilli'ye yakın bir ada olan Mitylene'de geçirir. Burada olmasının en önemli nedeni, adanın yerlilerinden olan dostu Theophrastos'un, burada ona uygun bir yerleşim sağlayışıdır. Burada bilimsel çalışmaları için malzeme toplama çabası içine giren Aristoteles'in biyoloji alanındaki araştırmalarının hemen tamamı, Assos'ta ve özellikle de Mitylene'de geçirdiği bu son dönemde gerçekleşir. Nitekim eserleri sık sık bu coğrafi bölgede gözlemlenen doğal olaylara gönderme yapar.

342 yılında, bir okul açmak üzere Atina'ya dönen Aristoteles, bu sırada Makedonya Kralı Philippos tarafından, o zamanlar henüz on üç yaşında olan oğlu İskender'in eğitimini üstlenmesi için saraya çağrılır. Burada yedi yıl süreyle

6 Aristoteles, *Metafizik*, 992a 32.
7 Laertios, Diogenes, *Age*, V 3.
8 Ross, W. D., *Aristoteles*, s. 4.

Büyük İskender'in hocalığını yapan filozofun, öğrencisine Homeros'un eserlerini okuttuğu, siyaset felsefesi üzerine dersler verdiği, onunla hükümdarların görevleri ve yönetim sanatı üzerine tartışmalar yaptığı sanılmaktadır. Söz konusu eğitim faaliyetinin Aristoteles üzerinde de, dikkatini tefekkür hayatından eylem hayatına ve politik konulara yöneltecek şekilde, pozitif etkiler yaptığı tüm Aristoteles yorumcuları tarafından kabul edilmektedir. Kesin olan bir şey daha vardır ki Büyük İskender'le Aristoteles arasında hiçbir zaman sıkı bir dostluk ilişkisi oluşmamıştır; hatta fatihin, onun Yunanlıların barbarlardan mutlak üstünlüğü tezine aykırı olarak, Asya'nın fethine yönelip Batı uygarlığını Doğu medeniyetiyle birleştirmeye çalıştığı dikkate alınırsa, İskender'in onun öğütlerini dikkate almamış olduğu bile söylenebilir.[9]

İskender, fetihleri için Asya'ya doğru ilerlerken, Aristoteles de yarım bıraktığı bilimsel araştırmalarına dönmek ve bir eğitim ve araştırma merkezi kurmak üzere Atina'ya döner. *Lykeum* ya da "Lise" adıyla bilinen, tarihin tanıdığı bu ikinci büyük eğitim ve araştırma kurumunun kuruluş tarihi 335 yılıdır.

Atinalı olmaması dolasıyıyla Atina'da mülkiyet hakkı bulunmayan Aristoteles'in, kentin kuzeydoğusunda, Lykabettos tepesi ile İlissos arasında uzanan korulukta kiralamış olduğu birkaç binadan oluşan okulun içinde, dersliklerin yanı sıra İskenderiye ve Bergama kütüphanelerine örnek oluşturan yaklaşık beş yüz yazma eserlik bir kütüphane; büyük bir harita koleksiyonu ve doğa tarihiyle ilgili derslerde sıklıkla başvurulan bir eşya müzesi bulunmaktaydı.

İskender'in, müzedeki eşyaları toplayabilmesi için Aristoteles'e önemli bir para verdiği ve Makedonya İmparatorluğu'nun sınırları içinde yaşayan tüm avcılara ve balıkçıla-

9 *Bkz.*, *Age*, s. 5.

ra, gözlemledikleri, bilimsel değeri olan her şeyle ilgili üstadı bilgilendirmelerini emrettiği anlatılır. Aristoteles, derslerini verdiği, bilimsel araştırmalarını sürdürdüğü ve eserlerini yazdığı bu kurum için, bir de yönetmelik hazırlamıştır.

Okulda iki tür ders yapmıştır. Mantık, fizik ve metafizikle ilgili daha soyut konuları, okulun bahçesinde, oldukça sınırlı sayıda öğrenciyle tartışarak ele aldığı, ileri düzeyde öğrencilere hitap eden sabah dersleri, *akroamatik* denilen derslerini meydana getirmekteydi. Genellikle öğleden sonra veya akşamları retorik, etik, sofistlik ve politika gibi daha pratik ve somut konularda, nispeten daha geniş bir kitlenin talebiyle oluşturulmuş dersler ise *ekzoterik* denilen ikinci ders türünü oluşturuyordu.

Bugün "Aristoteles külliyatı" diye geçen, özgün haliyle Grekçe 1462 sayfadan oluşan eserler bütünü, bu derslerin, kendisi ya da öğrencileri tarafından tutulmuş notlarından meydana gelir.

Aristoteles'in, burada hayatının son ve en verimli 12-13 yıllık dönemini geçirdiği söylenebilir. Büyük İskender'in 323 yılındaki ani ölümü, bu oldukça verimli geçen dönemin sonuna işaret eder. Atina, imparatorun ölümünün ardından, bir kez daha Makedonya'ya duyulan nefret ve hıncın dışa vurulduğu merkez olur. Makedon egemenliği süresince bastırılmış olan düşmanlık duygularının önündeki tüm engeller ortadan kalkar. Aristoteles, İskender'in öğretmenliğini yapmış olduğundan, Atinalıların gözünde şüphe duyulan biri haline gelir. Bu negatif duyguların, rakip iki felsefe okulunun, Akademi ve İsokratesçi Okul'un, Aristoteles'e yönelik, daha ziyade mesleki rekabetten kaynaklanan olumsuz duygularıyla birleşmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Aristoteles, tıpkı Sokrates gibi, onu ortadan kaldırmaya karar vermiş politikacılar tarafından, "dinsizlik" ithamıyla mahkemeye verilir. Fakat Aristoteles Atinalıların "felsefeye

karşı ikinci bir cinayet işlemelerine engel olmak" amacıyla, 322 yılında Atina'dan ayrılır ve bir Makedon garnizonu olan Khalkis'e sığınır.

Aristoteles, yaşadığı bu travmanın da etkisiyle, aynı yıl, bir süredir mustarip olduğu hastalığın bedeninde yapmış olduğu ağır tahribat sonucu yaşamını yitirir.

Bilim Sınıflaması

Aristoteles, felsefe adı altında toplanan bilimlerin, bir bütün olarak varlığı ele aldıklarını söylemekteydi. Bilimlerin varlığın farklı yönlerini ya da alanlarını farklı yöntemlerle ele aldıklarını söylerken bilimlerin özerklik ya da bağımsızlığından etkilendiği görülen Aristoteles, aynı çerçeve içinde insan bilgisinin, birleşik bir bütün olmadığı gibi, bağlantısız bir çeşitlilik de oluşturmadığını ima etmekteydi.[10] Bu yüzden, şemsiye terim olarak "varlığı" kullanan; varlığın farklı alanları olduğunu, dolayısıyla farklı konuları, amaçları ve başlangıç noktaları olan farklı bilim dallarının var olmasının son derece doğal olduğunu savunan Aristoteles, buna göre bilimleri üçe ayırır: Poetik (*poetike*), pratik (*praktike*) ve teorik (*theoretike*) bilimler.[11]

Bilimler, insanın sırasıyla bilme (*theoria*), eyleme (*praxis*) ve yapma ya da yaratma (*poiesis*) gibi üç temel etkinliği bulunduğu gerçeğinden hareketle sınıflanırlar. Pratik bilimler, bilgiyi bizatihi kendisi için değil, eylem için bir kılavuz, bir araç olarak ister. Pratik felsefenin kapsamı içine giren disiplinler siyaset felsefesi ve etiktir. Bu iki disiplin, insanın

---

10 *Bkz.*, Barnes, J., *Aristoteles*, Çev. Düzgören, B. Ö., Altın Kitaplar, İstanbul, 2002, s. 42..

11 Aristoteles, *Metafizik*, 1025b 15.

farklı koşullar altında nasıl eylemesi gerektiğiyle ilgili bilimler olup, özellikle iktisat, retorik ve strateji gibi bilimler, siyaset felsefesine tabi olan disiplinler olarak ortaya çıkar.

Pratik bilimleri, bilgiye eylemin bizzat kendisi için değil, yararlı ya da güzel bir şey yaratmak için yönelen poetik ya da prodüktif bilimler izler. Burada bilgi, güzellik yaratma amacına tabi olup, estetiğin bir dalı olarak sanat kuramına karşılık gelir ve edebiyat eleştirisi ve retoriği içerir.

Söz konusu bilimlerden sonra gelen kuramsal bilimlerde ise, genel olarak ele alındığında, herhangi bir pratik amaç gözetmeksizin bilme veya anlama amacıyla bilme söz konusudur. Konuları açısından değerlendirildiğinde, kuramsal bilimler de kendi içlerinde, doğa bilimi, matematik ve "teoloji" ya da "ilk felsefe" olarak üçe ayrılır.[12] Bunlardan doğa bilimi kendi içinde botanik, zooloji, psikoloji, meteoroloji, fizik ve kimya gibi disiplinleri kapsar. Bütün bu bilimler, ayrı bir varoluşa sahip olan ve değişen şeyleri, yani hareket halinde olan maddi varlıkları konu alır. Başka bir deyişle, bilgi, olduğundan başka türlü olamayanın bilgisi olsa da doğa bilimleri, değişen doğadaki değişmeyen yasaları araştırır. Buna göre, Aristoteles açısından doğa dünyası değişse bile, onu yöneten yasalar değişmez; doğa bilimleri, işte bu yasaları konu alır.

Aristoteles açısından doğa bilimlerinin belirleyici ilkesi, bu bilimlerin konu aldığı nesnelerin insan eyleminden bağımsız olmalarıdır. Pratik ve yaratıcı/üretici bilimler, konu aldığı şeylerin gerçekleşmeleri veya ortaya çıkabilmeleri için insanın eylemine veya ustalığına ihtiyaç duyarken, doğa bilimlerine konu olan varlıkların hareketlerinin nedeni onlara dışsal değildir. Matematikse, değişmez olmakla birlikte, ayrı bir varoluşu olmayan nesneleri, yani tözleri niteleyen

---

12 Aristoteles, *Metafizik*, 1026a 18.

şeyler olarak, yalnızca sıfat cinsinden bir varoluşa sahip olan sayıları ve mekânsal şekilleri konu alan bilimdir. Kendi içinde aritmetik ve geometri diye ayrılan matematik, şeylerin niceliksel boyutunu soyutlayarak araştırır.

Bilimlerin maddeden olan uzaklıkları ölçütünü temel alan bu hiyerarşide, matematiği en genel bilim olarak "ilk felsefe" izler. Bu en genel bilim, var olanın ne olduğunu, varlığın ne olduğunu araştırır; tözü, yani zaman, tanım ve bilgi bakımından ilk olanı araştırır. Bu ölçütlere göre ilk, hareket ve niceliğin dayanağı olan şey ise hiç kuşku yok ki töz olmak durumundadır. Töz, yani var olmak için kendisinden başka hiçbir şeye ihtiyaç duymayan varlık, maddi töz ve maddi olmayan, bütünüyle fiili, gerçekleşmiş töz olarak en azından ikiye ayrıldığına göre, "ilk felsefe" de kendi içinde ontoloji ve teoloji olarak ikiye ayrılır.

İlk felsefenin birinci türü ya da dalı, söz konusu töz kapsamı içine giren varlıkların doğasını, onların neden dolayı veya neyin marifetiyle her ne ise o olduklarını araştırır. Burada ele alınan bütün tözler, açıktır ki maddi bir öğe ihtiva eden ve dolayısıyla hareket veya değişme halinde bulunup bütünüyle gerçekleşmiş olmayan varlıklardır. Aristoteles'e göre, başka bir töz veya töz türü vardır. İlk felsefenin ikinci dalı olan teoloji (*theologike*) bütün tözlerin en temeli olan tözü, yani hem ayrı bir varoluşa sahip olan hem de değişmez olan varlığı, maddeyle en küçük bir ilişkisi olmadan varolan tözü konu alır. Bu töz de Aristoteles'te ilk muharrik veya hareket etmeyen hareket ettirici adını alan Tanrı'dır.

Eserleri

Aristoteles'in eserleri de söz konusu bilim tasnifine uygun olarak sınıflanır. Bunun dışında Aristoteles'in, en azından

birçok kimsenin gözünde, sadece ayrı dalları veya müstakil alanları olan bir disiplin olarak felsefenin değil, çok daha genel bir biçimde, bağımsız disiplinlere ayrılan entelektüel araştırma anlayışının yaratıcısı olması olgusunu da dikkate almak gerekir. Sözgelimi, mantık ve matematiğin ispat standartlarının doğa bilimi için geçerli olamayacağını öne süren Aristoteles, matematik ve fiziğin de etik ve politika için bir model olamayacağını savunmaktaydı. Aristoteles eserlerini, işte böylesi bir anlayışla, genel bir entelektüel araştırmanın ayrı alanlarında bilinmesi gereken temel malzemeyi ortaya koyan çalışmalar olarak kaleme almıştır.

Eğitici ve araştırmacı kişiliğine ek olarak, yazarlığı bakımından da oldukça üretken olan Aristoteles, başlangıçta, ahlaki konular üzerine Platon'un diyaloglarını kendisine model alarak, bir dizi felsefi diyalog kaleme alıp yayımlamıştır.[13] Hayli çekici ve etkileyici bir üslupla yazılan ve ona yaşadığı dönemde büyük bir ün kazandıran bu diyalogların neredeyse tamamı kaybolmuştur. Bu nedenle, Aristoteles'in yazar olarak ünü, kendisinin yayımlamadığı ve MS 2. yüzyılda, bir Peripatetik olan Rodoslu Andronikos tarafından yayımlanıncaya kadar dünyanın büyük ölçüde varlığından habersiz olduğu bilimsel/felsefi denemelere dayanır.

Olağanüstü zengin çeşitliliği, içeriği ve özgünlüğüyle gerçek bir entelektüel başarıyı somutlaştıran bu eserler, ilk diyaloglarının ya da Platon'un diyaloglarının edebi kalitesinden ve sanatsal üslubundan yoksundur. Zaman zaman azımsanmayacak ölçüde muğlak hale gelebilen, bazen de tekrarlar ve hatta tutarsızlıklar ihtiva eden bu denemelerin, Akademi'de verdiği derslerden önce veya sonra kaleme alınmış taslak ya da kayıtlar olduğuna inanılmaktadır.

13 Luce, J. V., *An Introduction to Greek Philosophy*, Thames & Hudson, London, 1992, s. 111.

Aristoteles'in söz konusu bilimsel/felsefi denemeleri ya da eserleri yedi başlık altında sınıflanabilir. Bunlardan birincisi, mantıkla ilgili eserlerdir. Neredeyse yüzyılımıza kadar mantık alanını hâkimiyetine alan eserleri *Organon* başlığı altında altı kitaptan oluşur. Mantığın doğru düşünme ve araştırmanın aracı olması nedeniyle, esere "araç" ya da "alet" anlamına gelen Organon adı verilmiştir. Bu altı kitap sırasıyla; *Kategoriler*; *Peri Hermenias*; *Birinci Analitikler*; *İkinci Analitikler*; *Topikler* ve sofistik argüman ya da eristikle ilgili olan *Sofistik Çürütmeler*'dir. Altı eser içerisinde, *Birinci Analitikler*, tümdengelimsel bir formel mantık sistemi formüle etme yönündeki ilk teşebbüsü temsil eder ve bir tasım kuramı üzerinde yükselir. *İkinci Analitikler* ise bu mantık sistemini, bilimsel bilginin tanımı ve yorumunda kullanır. Aristoteles'in anladığı şekliyle mantık, dile ve anlama ilişkin bir araştırmayla dilin dil-dışı gerçeklikle olan ilişkisi üzerine bir incelemeyi içermek durumunda olduğundan, söz konusu mantık külliyatı içinde yer alan diğer eserler, bugün dil ve bilim felsefesiyle mantık felsefesi içinde geçen pek çok konuyu ele alır.

Mantıkla ilgili eserlerden sonra, doğa bilimleriyle ilgili eserleri gelir. Tüm eserlerinin yaklaşık çeyreğini meydana getiren bu çalışmaların başında biyoloji yer alır. Söz konusu eserler, Aristoteles tarafından iki başlık altında toplanmıştır. Birinci başlıkta, hayvanların yaşamının belli başlı olgularını ele alan, giriş niteliğindeki bir eser olarak *Historia Animalium* [Hayvanların Tarihi] adlı kitap bulunur. İkinci başlık ise *Hayvanların Tarihi*'nde ele alınan olguların teorisini ortaya koymayı amaçlayan eserlerden meydana gelir. Söz konusu teori genel olarak canlı şeyler konusuyla ilgilidir. Bu konuyla ilgili olan iki eser *De Partibus Animalium* [Hayvanların Kısımları] ve *De Incessu Animalium* [Hayvanların Gelişimi]'dir. Canlı şeylerin önemli özelliklerini

ele aldığı eserleriyse *Parva Naturalia* [Küçük Doğal Şeyler], *De Motu Animalium* [Hayvanların Hareketleri] ve *De Generatione Animalium* [Hayvanların Oluşumu]'ndan meydana gelir.

Ayrıntılı gözlem koleksiyonları da içeren bu eserlerde Aristoteles bir yandan biyoloji ve zoolojiye genel bir giriş yaparken, dört yüz doksan beş türün varlığını teşhis ederek çeşitli üreme yollarını ele alır. Aristoteles benzer bir gözlemi, *Meteoroloji* adını taşıyan eserinde, cansız doğa için de yapar.

Aristoteles'in doğa bilimleriyle ilgili diğer eserleri, özellikle de sekiz kitaptan oluşan *Fizik*, dört kitaptan meydana gelen *Astronomi* ve iki kitaptan oluşan *Oluş ve Bozuluş Üzerine*, doğa bilimi alanında yapmış olduğu tüm gözlemleri açıklama imkânı veren sınıflayıcı bir şema içerir. Bu şema da hiç kuşku yok ki Aristoteles'in yine bu eserlerde geliştirmiş olduğu bir doğa yorumuna; form, neden, madde ve değişmeyle ilgili görüşlerine; kısacası, doğal organizmaların ve davranışlarının nasıl anlaşılacağıyla ilgili kavrayışına dayanır.

Günümüzde bilim kapsamı içinde ele alınan ve Aristoteles'in ampirik bakış açısını yansıtan bu araştırma ve denemelerden sonra, on dört kitaptan oluşan *Metafizik* gelmektedir. Aristoteles'in kendisinin kullanmadığı *meta ta phusika* (Fizikten sonra gelen) adı, Rodoslu Andronikos'un sınıflamasından alınmadır. Bu kitap, aynı zamanda Aristoteles öncesi Yunan felsefesinin, varlık felsefesi bakımından eleştirel bir tarihi niteliğindedir. Kitabın özünü, Aristoteles'in "töz olarak varlık" kavramını ortaya koyan ve maddeyle form kavramının felsefi yorumunu veren 6., 7. ve 8. kitaplar oluşturur. Metafiziği, diğer disiplinlerin temelleri ve önkabulleriyle ilgili düşüncelerinin oluşturduğu genel çerçeve içinde, "varlık olmak bakımından varlığın" evrensel bilimi olarak tanımlayan Aristoteles, bu eserde doğaya ilişkin araştırmanın temellerini ele alır, canlı organizmaların indirge-

nemez karakterini gözler önüne serer. Bu eserde yer verdiği önemli konulardan biri de kozmik düzenin nihai ilkesi olarak Tanrısal tözdür.

Aristoteles külliyatında dördüncü sırada, psikolojiyle ilgili eserleri yer alır. Bu kapsam içinde değerlendirilebilecek iki temel eseri vardır: Duyum, bellek, imgelem ve düşünce konularını ele aldığı *Ruh Üzerine* ve algı, uyku ve uyanıklık, uzun ve kısa yaşam, düşler, yaşam ve ölüm gibi konuları ele aldığı *Parva Naturalia*. Aristoteles, özellikle zihin felsefesine önemli katkılar yaptığını kolaylıkla görebileceğimiz bu iki eserinde esas itibariyle, ruh-beden ilişkisini açıklamak için form ve madde öğretisini kullanır ve farklı canlı varlık türlerinde görülen farklı ruh tiplerini ele alır.

Beşinci sırada, etikle ilgili üç eseri bulunur: Ahlak felsefesine yaptığı önemli katkıların yer aldığı *Nikomakhos'a Etik*, onun daha erken ve nispeten daha az önemli bir versiyonu olan *Eudemos'a Etik* ve nihayet *Magna Moralia*.

Tüm Yunan düşünürleri gibi Aristoteles de ahlaklılığın amacı olan iyi hayatın, ancak iyi düzenlenmiş bir toplulukta gerçekleşebileceğine inanır. Bu nedenle, külliyatta etikle ilgili eserleri politikaya ya da siyaset felsefesine ilişkin eserler takip eder. Bunların en önemlisi Yunan kent devletinin doğası ve farklı yönetim tarzları üzerine son derece önemli ve ilginç düşüncelerinin yer aldığı, ve siyaset teorisinde önemli bir yer tutan *Politika*'dır.

Külliyatın sonuncu kategorisi, bir yandan mantık, diğer yandan da etik kuramı ve siyaset felsefesiyle yakından ilişkili iki eser olan *Retorika* ve *Poetika'dan* oluşur.

EKONOMİ

ÇEVİRENİN ÖNSÖZÜ

Çeviride Aristotle: Metaphysics, Books 10-14. Oeconomica. Magna Moralia. (Loeb Classical Library No. 287) künyeli çalışma temel alınmış olup aynı zamanda B.A.Groningen Van, Andre Wartelle: Aristotle: Economique ve The Aristotle Collection, The Works of Aristotle-Oxford Edition başlıklı eserlere de zaman zaman başvurulmuştur.

Oeconomica üç kitaptan oluşmaktadır, birinci kitap ev ve devlet yönetimi hakkında kısa bir karşılaştırma yaptıktan sonra evin unsurları hakkında bilgiler verip bu unsurlar arasındaki ilişkiden söz etmektedir. İkinci kitapta çeşitli devlet yönetimlerinin gelir elde etme yöntemlerine değinilirken üçüncü kitap kadın-erkek ilişkilerini ve kadın ile erkeğin evlilikte birbirine karşı rollerinin nasıl olması gerektiğini konu almaktadır.

Eserin Aristoteles'e ait olduğu noktasında ciddi kuşkuların var olması çeşitli dillere yapılan çevirilerde yazarın Pseudo Aristoteles (Sahte Aristoteles) ismiyle ifade edilmesine yol açmıştır. Ancak genel kabul kitabın Aristoteles külliyatı içinde yer almasına yönelik olduğundan Pseudo Aristoteles ismini kullanmamayı tercih ettik. Orijinali Yunanca olan eserin ilk iki kitabı günümüze ulaşırken üçüncü kitabın Yunancası kaybolmuş ve sadece ortaçağdaki Latince kopyası günümüze ulaşmıştır. Bu nedenle ilk iki kitap Yunancadan son kitap ise Latinceden çevrilmiştir.

Yunanca ve Latince isimlerin yazımlarında orijinalleri muhafaza edilmiş, sadece Yunanistan, Atina gibi Türkçeye yerleşmiş olan kelimeler okunuşun akıcılığını kaybetmemesi adına Türkçeleştirilerek verilmiştir.

BİRİNCİ KİTAP

Ev işlerini yönetme (ev halkını veya evi yönetme) ve dev- 1343a
let işlerini (toplumu yönetme) yönetme sanatları arasında yönetilen gruplara bağlı olarak ciddi farklar bulunmaktadır. Arada önemli bir fark daha vardır. Bu da toplum yönetiminin birçok elde toplanması, buna karşın ev işlerini tek bir kişinin idare etmesidir.

Bazı sanatlar iki ayrı dala ayrılmaktadır. Birincisi flüt ve lir örneklerinde olduğu gibi bir nesnenin yapılması sanatı, ikincisi ise yapılan nesnenin kullanılması sanatıdır. Diğer yandan devlet yönetimi sanatı başlangıçtan itibaren bir toplumun ne şekilde oluşturulabileceğini gösterdiği gibi aynı zamanda halihazırda var olan toplumun ne şekilde düzenlenmesi gerektiğinden de söz eder. Buradan elde edilecek sonuçla ev yönetme sanatıyla nasıl bir evimiz olması gerektiğini ve ev işlerini nasıl yürütmemizin uygun olacağını görürüz.

Toplum dediğimizde kastettiğimiz şey insanların uygar bir yaşam sürebilmek için gerekli ev, toprak ve mülkiyete sahip olmalarıdır. Söylediğimiz şey şöyle de ispatlanabilir: Böylesine bir hayatın yaşanması artık daha mümkün olmadığında aralarındaki birlik de ortadan kalkar. Üstelik devlet de böylesi bir yaşam sonucunda ortaya çıkar. Toplum bu şekilde doğar ve bir nesne önce var olup sonra da bu özel şeyin ruhuna dönüşür.

Topluluk için yapılan bu tanımla ev yönetme sanatının devlet yönetme sanatından eski olduğunu görüyoruz. Çünkü daha önceden ortaya çıkan ev, devlet yönetme sanatı tarafından ortaya çıkarılan toplumun bir bileşenidir.

Bundan dolayı ev yönetme sanatının ayrıntılarını ve ev ile kasettiğimiz şeyin sınırlarını ortaya koymalıyız.

Evin bileşenleri arasında evdeki insanlar ve mal mülk yer almaktadır. Herhangi bir şeyin doğasının öncelikle basit ve sade olması gerektiği kuralı ev için de geçerlidir. Hesiodos[1] şöyle diyordu: "İnsanın bir eve, bir kadına ve bir de toprağını sürecek öküze ihtiyacı vardır." Ev fiziksel ihtiyaçlar arasında öncelikli konumdayken kadınlar ücretsiz ortaklarımız arasındadır. Bundan dolayı ev yönetme sanatının işlerinden biri kadın ve erkek arasındaki ilişkiyi tanımlamak ve kimin ne yapması gerektiğini belirlemektir.

Mülk olarak toprakla ilgili olarak ilk dikkat edilecek nokta doğaya bağlı olmasıdır. Çünkü ürün yetiştirme doğada ilk sırada yer alır. İkincisi madencilik ve benzeri şeylerdir, yani toprak altından kazanç elde etme sanatı. En dürüst para kazanma yöntemi tarımdır çünkü buradan elde edilen zenginlik diğer insanlar üzerinden elde edilmemiştir. Bu noktada ticaretten, başka insanların izin vermeleri sonucunda para kazanabileceğiniz ücretli işlerden ya da zorla para elde edilecek olan savaştan ayrılmaktadır. Aynı zamanda tarım doğal bir meslektir çünkü doğanın ortaya çıkardığı tüm canlılar besinlerini
1343b topraktan çıkarırlar ve insanlar da diğer canlılar gibi ortak toprak anadan yararlanır.

Tüm bunların yanında tarımla ilgilenmek insana özellikle erkekçe bir karakter verme noktasında yardımcı

1 İÖ 8.yüzyılda yaşamış Yunan şair, eserlerinden *İşler ve Günler Tanrıların Doğuşu* günümüze ulaşmıştır.

olur. Çünkü tarımla ilgilenmek mekanik sanatların aksine insanın bedenini zayıflatmaz ya da sakat bırakmaz. Burada karşılaşılan zahmetler savaşın tehlikeleriyle yüz yüze gelindiğinde insanı dinçleştirir. Çiftçiler diğer insanlar gibi değillerdir, onların silahları kent savunması dışında da ellerinde bulunur.

Dikkatimizi evin içindeki insanlara çevirdiğimizde eve sahip çıkan ilk kimsenin kadın olduğunu –daha önceden söylediğimiz gibi doğal olarak bu böyledir– görürüz ve hiçbir şey kadın ile erkek arasındaki bağdan daha doğal değildir. Başka yerde de gösterdiğimiz gibi doğa her türün tek tek çiftleştirilmesinin özellikle tüm hayvan türleri için doğru olduğunu belirtir. Ne kadın erkek olmaksızın ne de erkek kadın olmaksızın yararlı olabilecekleri için cinsiyetlerin birlikteliği kaçınılmaz olarak ortaya çıkmaktadır.

Alt düzey hayvanlar için böylesine bir birlik karakterleri açısından uygun değildir, sadece üreme maksatlı olarak bir araya gelirler ve bu ilişki sadece gebelikle ilgilendikleri dönem boyunca devam eder. Öte yandan zekâdan daha büyük pay almış olan ve daha karmaşık yapılar olarak kabul edilen evcil hayvanlar arasında karşılıklı yardımlaşma, iyi niyet ve birliktelik örneklerine daha sık rastlamaktayız. Bununla beraber en karmaşık yapıya sahip olan insan türünde kadın ve erkek arasındaki birliktelik sadece var oluşu değil aynı zamanda mutluluğu da amaçlamaktadır. İnsanlar sadece doğaya olan borçlarını ödemek için değil aynı zamanda kendilerine bir yarar sağlamak için de çocuk yaparlar. Ebevyenler kendileri güçlüyken çocukları henüz zayıftır ve ebevyenlerin yaşları ilerleyip kendileri zayıfladıkları zaman artık güçlenmiş olan çocuklar borçlarını öderler.

Doğa bu değişim döngüsüyle kendi var oluş amacını gerçekleştirir, türleri kendisinin şahsi olarak korumasının mümkün olmadığı durumlarda korumuş olur. Bu amaçla tanrısal öngörü erkek ve kadının doğasını onların birlikteliklerine uygun bir biçimde oluşturdu. Onlar birbirlerinden sahip oldukları melekeler bakımından ayırılıp her durumda benzeri görevler üstlenemediler. Fakat bazı durumlarda aynı amaç için farklı yönlerden katkıda bulunmaları sağlandı. Tanrı erkeği daha güçlü, kadını
1344a daha zayıf yarattı. Erkek cesur doğası nedeniyle savunmaya, kadın ise çekingen doğası nedeniyle daha çok eve bakmaya hazırdır. Aynı şekilde erkek eve erzak getirirken kadın onları güven içinde tutar. Yine her ne kadar güçlüklere dayanma becerileri olmasa da el sanatları konusunda kadına sabır verilmiştir. Kadınlara bu aşağı işler verilirken erkeklere her türlü zorlu işlere yetecek olan dinçlik bahşedilmiştir. Çocuk yetiştirilmesi söz konusu olduğunda farklı açılardan da olsa iki taraf birlikte katkı verebilir. Kadın beslenmeyle erkek ise eğitimle ilgilenmelidir.

O halde bir erkeğin karısıyla olan ilişkisini düzenleyen kurallarla başlayalım. Bunların ilki erkeğin kadına karşı herhangi bir yanlış yapmasını yasaklar. Bu sayede bir erkeğin de hata yapma ihtimali düşer. Pythagorasçıların belirttiği gibi ve hatta insanlığın uyduğu genel bir kurala göre kadınlar evli bir kadına yakışmayacak davranışlardan uzak durmak zorundayken erkekler de karılarını başka bir kadınla aldatmamalıdırlar.

Evlilik ilişkisine gelince kadınlar ne kocalarını bezdirmeli ne de onların yokluğunda huzursuz olacak durumda olmalıdırlar. Erkek karısını evde ya da dışarıda olması fark etmeksizin mutlu olmaya alıştırmalıdır. Hesiodos'tan güzel bir tavsiye:

"Bir bakireyle evlen ki onu doğru yola sokabil."[2]

Hiçbir şey sevgiye alışkanlıkların farklı olmasından daha çok zarar veremez.

Süslenmeye gelince, karı ve koca beden hareketleri ve giyiniş tarzları bakımından birbirine benzememelidir. Eğer erkekler ve kadınlar bu türden bir süslenme istiyorlarsa bunun bir tragedya sahnesinde rol yapmaktan daha iyi olduğunu söyleyemeyiz.

Ekonomik açıdan sahip olduğumuz şeylerin en iyileri ve değerlileri arasında ilk başta en gerekli olanı insanlardır. Bu nedenle insanın öncelikli olarak iyi kölelere sahip olması gerekir. Köleler iki gruba ayrılır, göz kulak olanlar ve çalışanlar. Eğitim konusunda söz ettiğimiz gibi genç yaştaki biri karakter bakımından geliştirilebilir. Bu, daha önemli görevleri emanet etmek istediğimiz köleleri dikkatli bir biçimde yetiştirmek için gereklidir.

Kölelerle olan ilişkilerimizde onlara küstahlığın ya da zalimliğin korkusunu yaşatmamalıyız. Yüksek sınıftan olanlara onurdan belirli paylar verilmeli, çalışanlara da yemek bolluğu sunulmalıdır. Şarap içmek özgür insanları bile küstah yaptığından bazı ülkelerde bundan kaçınılır. (Örneğin, Kartacalılar askerlik hizmeti sırasında şarap içmeyi yasaklamışlardı.) Bu nedenle kölelere hiçbir şekilde şarap verilmemelidir ya da çok nadiren sunulmalıdır.

Kölelerimize iş, ceza ve yemeği bölüştürmeliyiz. Eğer bir köleye yemek verildiyse ama ceza ya da iş verilmediyse
küstah olur. İş ve ceza verilir fakat yemek verilmezse bu 1344b
tiranca bir hareket olur ve verimlikleri yok edilir. Bu nedenle iş ve yeterli yemek verilmelidir, köleleri ücretleri verilmeden kontrol altında tutamazsınız, ücretleri ise yemektir.

2 Hesiodos, *İşler ve Günler*, 699.

Köleler de diğer insanlar gibi daha iyi olmalarının karşılığını alamazlarsa erdemlerinin bir ödülü ya da ahlaksızlıklarının bir cezası yoksa bu durum onları daha iyi yapmaz. Bu nedenle dikkatli olmalı ve onlardan hiçbir şeyi esirgememeliyiz. Hak ettikleri şeye uygun olarak yemek, elbise, boş zaman ya da ceza almalıdırlar. Hem teorik hem de pratik olarak hekimlerin ilaç yazarken davrandığı gibi davranmalıyız, yemek ilaçtan farklıdır ama her zaman verilmesi gerekir.

İşinde en iyi donanıma sahip olan köleler ne çok korkak ne de çok cesur olanlardır. Bu karaktere sahip olan köleler efendilerine zarar verirler, korkak olanlarda dayanma gücü eksikliği varken cesur olanları ise kontrol altında tutmak zordur.

Her köle öncelikle çalışmalarının nihai bir amacı olduğunu görmelidir. Bir köle için özgürlüğünü kazanma ödülü adil ve yerindedir. Bir zaman sonra özgürlüklerine kavuşacaklarını bilirlerse çalışmaya daha hevesli olurlar. Aynı zamanda kölelerden rehineler almalıyız, bu sayede sadakatlarını sağlamış oluruz, bu nedenle de çocuk sahibi olmalarına olanak tanımalıyız. Yine kentlerde olduğu gibi aynı halklardan çok sayıda köle edinmemek gerekir. Özgür insanlara göre köleler için daha fazla fedakârlık yapmalıyız ve eğlenceler düzenlemeliyiz. Çünkü onların böylesine bir şeye daha fazla ihtiyaçları vardır.

Ev ekonomisi yönetilirken dikkat edilmesi gereken dört husus bulunmaktadır. Birincisi evin geçimini sağlamak, ikincisi elde edilen malları korumaktır. Aksi takdirde elde etmek elekten su geçirmekten ya da içine konulduğu kabın altında bir delik bulunan meşhur şarap kabından farklı bir avantaj taşımaz. Üçüncü ve dördüncü olarak

mallarını nasıl kullanacağını bilmek ve evin düzenini sağlamak gelmektedir. Bunlar elde etmenin ve korumanın sonuçlarıdır.

Sahip olduğumuz her şey usulüne uygun bir şekilde sınıflandırılmalıdır. Kazanç sağlayanlar kazanç sağlamayanları geçmelidir ve gelir kaynakları farklı yerlerden olmalıdır ki bu sayede sahip olduğumuz her şey risk altına girmez. Mallarımızı güvence altında tutmak için Pers ve Lakonia sistemlerini benimsemeliyiz. Attika ekonomi sistemi de çok yararlıdır, ürünlerini satarlar ve istediklerini alırlar. Bu sayede daha küçük müesseselerin depolara ihtiyacı olmaz.

Pers sistemi altında efendi her şeyi denetimi altında tutardı ve Dion'un[3] Dionysos üzerinde yaptığı gibi bir kontrol kurarak ev işlerini denetlerdi. Gerçekten de hiç kimse, başkalarının mallarına kendi malıymış gibi göz 1345a
kulak olmaz, öyle ki mümkün olduğu kadar herkes kendi işini kendisi yapar. Belki de biri Perslere diğeri de Libyalılara atfedilen iki şeyi övmemiz gerekir. Perslere bir atı besleyen en iyi şeyin ne olduğu sorulduğunda "efendisinin gözleri" diye yanıt verirler. Libyalılar ise en iyi gübrenin ne olduğu sorusuna "toprak sahibinin ayak izleri" diye yanıt verirler.

Bu nedenle ev sahibi ve karısı kişisel olarak işleri denetlemelidir. Ev işlerinin bir kısmı kadına bir kısmı erkeğe bırakılır. Küçük evlerde çoğu zaman denetleme yeterli olur, büyük mülklerde ise bu iş kâhyalar aracılığıyla yapılmaktadır, denetlemelerin sıklıkla yapılması gerekmektedir. Diğer konularda olduğu gibi kâhyalıkta da iyi

3 İÖ 4.yüzyılda yaşamış Sicilya tiranı. Platon'un *Mektuplar* isimli eserinden kendisinin Sicilya gezisi ve Dion ve Dionysos ile kurduğu ilişki hakkında ayrıntılı bilgiler edinilebilmektedir.

bir örnek olmadan başarılı bir iş yapılamaz. Eğer efendi ve karısı işlere seve seve katılmıyorsa onların yerine bakanlar bunu kesinlikle yapmayacaklardır.

Üstelik bu yöntemle bir yandan iyi bir yönetim sağlanırken bir yandan da ahlaki kazanımlar elde edilir. Ev sahipleri kölelerden daha erken kalkmalılar ve onlardan daha geç yatmalıdırlar. Yine ev bir kentten daha az korumasız bırakılmamalıdır. Gece ya da gündüz olsun yapılmamış bir iş kalmamalıdır. Gün doğmadan önce kalkmak hem sağlıklı bir alışkanlıktır hem ev işlerini yönetmek için daha fazla zaman kazandırır hem de diğer işlere zaman kalır.

Atina metodunda üretimin düzenlenmesi küçük mülklerde avantajlı bir şeydir. Fakat büyük mülklerde yıllık ve aylık masraflar arasında fark bulunmaktadır. Aynı şekilde zaman zaman kullanılan ev araçlarında ya da her gün kullanılanlarda farklılıklar vardır. Böyle konular kâhyalara emanet edilmelidir. Yine depolarda kalanları ve eksikleri belirlemek amacıyla da düzenli olarak kontroller yürütülmelidir.

Ev hem sahip olunan şeylere hem de içinde yaşayanların sağlıklarına, mutluluklarına göre düzenlenmelidir. Sahip olunanlarla kastettiğim sadece topraktan elde edilen ürünler ya da elbiseler değil aynı zamanda köleler ya da misafirler de bu grupta yer almakta. Bu durum beraberinde şu soruları getirmektedir: Ürünleri depolamak ya da elbiseleri koymak için nasıl bir ev en iyi tercih olur? Kuru ve nemli ürünleri nasıl depolamalıyız? Bir başka soru evde nasıl yerleşileceğidir, ölüler nerede tutulacaklar? Köleler, azatlılar, kadınlar, erkekler, yabancılar ve vatandaşlar nerede kalacaklar? İyi ve sağlıklı olmak için ev yazın havadar kışın ise güneş alan bir yerde olmalıdır.

Bu niteliklere sahip olan evin uzunluğu genişliğinden fazla olmalı ve girişi kuzeye bakmalıdır. Aynı zamanda büyük mülklerde başka herhangi bir işle ilgilenmeyen bir kapıcı tutulmalı ve bu kimse gözlerini evin içinde ve dışın- 1345b
da olanlara dikmelidir. Lakonia örneğinde olduğu gibi eşyalar kullanıma hazır olmalıdır, her biri kendi yerinde tutulmalıdır, böylece her zaman elimizin altında olacak ve aramak gerekmeyecektir. Bir insan evi hakkını vererek yönetmek istiyorsa nerede zahmetli durumlarla karşılaşacağını bilmeli, elbette kaliteli eşyalara sahip olmalı ve aynı zamanda çalışkan ve dürüst olmalıdır. Bu konularda herhangi bir eksiği olan kimse kalkıştığı işlerde çok sayıda hata yapacaktır.

İKİNCİ KİTAP

Dört ana ekonomik yönetim söz konusudur, diğer yönetimler bunların altında sınıflandırılabilir. Kralların, valilerin, özgür bir kentin ve bir şahsın yönetimi.

Bunlar arasında kralın yönetimi en geniş yetkilere sahip olanıyken aynı zamanda en basitidir. Valinin yönetim alanı da çok geniştir ancak çeşitli kısımlara ayrılmıştır. Özgür bir kentin yönetimi çok çeşitlidir ancak idare edilmesi en kolay olandır. Öte yandan şahsi yönetim diğerleri arasında en dar sınırlara sahip olmasına karşın benzeri çeşitlilikler sunmaktadır. Bu dört yönetim şeklinin kaçınılmaz olarak ortak özellikleri vardır, biz bunları sırasıyla inceleyip her birinin ayrı karakteristik özelliklerini inceleyeceğiz.

Öncelikle krallık yönetimine bakalım. Burada teorik olarak güç sınırsız gibi görünse de aslında yönetim değer, ithalat, ihracat ve harcamayla ilgilidir.

Sırasıyla bakarsak değer bir şeyin fiyatının dönemlere uygun olarak düzenlenmesidir, ithalat ya da ihracat eyalet valilerinden alınan ürünlerde kârlı eğilimi gösterir, harcama ise giderlerin olabildiğince azaltılması ve masrafların para ya da mal olarak karşılanması gerektiği sorularına yanıt arar.

İkinci yönetim türü olan valilik yönetiminde altı ayrı gelir elde etme yöntemi vardır. Bunlar çiftçilikten, ülkenin özel ürünlerinden, pazar yerlerinden, vergilerden, hayvancılıktan ve diğer kaynaklardan sağlananlardır.

Sırasıyla incelersek gelirlerin ilki ve en önemlisi çiftçiliktir, ondalık ya da kazanç vergisi şeklinde elde edilebilir. İkincisi özel ürünlerdir, bir yerde altın, bir başka yerde gümüş, bir başka yerde ise bakır ya da başka bir şey var olabilir. Önem bakımından üçüncü sırada pazar yerlerin-
1346a den elde edilen gelir yer alır. Dördüncü sırada tarım ve ticaretten toplanan vergiler gelmektedir. Beşinci sırada belirli bir oran ya da ürün şeklinde olabilecek olan hayvanlardan elde edilen gelir, altıncı sırada kişisel vergiler ya da üretim vergisi gibi diğer gelirler bulunmaktadır.

Üçüncü olarak kent ekonomisini incelememiz gerekiyor. Buradaki en önemli gelir kaynağı ülkenin özel ürünlerinden sağlanan gelirlerdir, bunu pazar yerlerinden, günlük işlerden ve kamu yönetiminden sağlanan gelirler izlemektedir.

Dördüncü ve son olarak kişisel ekonomiye bakalım. Amaçlardaki değişiklikler nedeniyle bu ekonomi çeşidinde ciddi farklılıklar ortaya çıkmaktadır. En az önemli ekonomi biçimi budur çünkü gelirler ve harcamalar daha düşüktür. Ana gelir kaynağı topraktır, ayrıca günlük işler ve para yatırımı da diğer gelir kaynakları arasında yer almaktadır. Bunlar dışında diğer tüm ekonomi biçimlerinde ortak olan ve özellikle de kişisel ekonomide en fazla dikkat edilmesi gereken nokta harcamanın gelirlerden fazla olmamasıdır.

Böylece konumuzun bölümlerini sıralamış olduk. Şimdi artık bir eyalet ya da kentin biraz önce sıraladığımız mümkün olan tüm gelir kaynaklarını en iyi şekilde nasıl

kullanacağından söz etmemiz gerekiyor. Ardından şu an var olmayan ancak var olabilecek olan gelir kaynaklarına, halihazırda küçük olup geliştirilebilecek olanlara ya da harcamalarda bütüne bir zarar gelmeksizin bir azaltmaya gidip gidemeyeceğimize değinelim.

Halihazırdaki ekonomi türlerinden ve onu oluşturan parçalardan söz ettik. Ayrıca bahsedilmeye değer tüm metotların da bir derlemesini yaptık. Derlemeden kastımız insanların çalışarak ya da zekice kurgulayarak zenginliklerini artırmak için yaptıklarıdır. Aynı zamanda bu örneklerin kullanışlı olabileceğini düşündük, bir insan kendi işlerinde bu tür örneklerin bazılarını uygulayabilir.

Korinthoslu Kypselos Zeus'a kentin başına geçmesi halinde vatandaşlarının tüm zenginliklerini kendisine
vereceğine dair yemin etti. Daha sonra vatandaşlardan mal 1346b
varlıklarını açıklamalarını istedi. Bundan sonra herkesin malının onda birini aldı ve kalan kısmıyla ticaret yapmalarını söyledi. Her yıl aynı şeyi tekrarladı, sonuçta Korinthoslular ödedikleri parayı geri kazanırken o da on yılda tanrıya söz verdiği şekilde tüm borcunu ödemiş oluyordu.

Naksoslu Lygdamis bir grup insan sürgüne gönderildikten sonra onların mallarını düşük fiyatta olanlar dışında hiç kimsenin almadığını görünce sürgünlere kendi mallarını sattı. Sürgünler arkalarında tapınaklara sunulmak üzere bazı sanat eserleri bırakmışlardı, bunlar bitmemiş bir şekilde atölyelerde duruyordu. Bu Lygdamis sürgünlere ve başka her kim satın almak istiyorsa eserlerin üzerlerine isimlerini kazımalarına izin vererek satmaya devam etti.

Byzantiumlular paraya sıkıştıkları zaman devlet arazilerinden üzerinde tarım yapılan kısımları belirli bir süreliğine, tarım yapılmayan kısımları ise süresiz olarak kiralıyorlardı. Aynı şekilde dini kutlamalar ya da ata

kültlerine yönelik arazileri de kiralarlardı. Buraların özel mülk olması istisnai bir durum oluşturmaktaydı, etraftaki toprakların sahipleri de her zaman yüksek fiyattan kiralamaya hazır durumdaydılar. Malları ellerinden alınmış olan din adamlarına ise gymnasion, agora ya da liman civarındaki topraklar verilmekteydi. Aynı zamanda kamu malı olarak kabul ettikleri denizlerden ya da tuzlalardan gelir elde edenlerin, hokkabazların, falcıların, eczacıların ya da baharat tüccarlarının da kazandıkları paranın üçte birini gelir vergisi olarak alırlardı. Paranın değiştokuş hakkını tek bir bankaya satmışlardı, bu bankanın sahibi para alış-satışı konusunda tekel durumundaydı, el koyma cezası tehdidiyle de korunmaktaydı.

Vatandaş olma koşulu kanunen hem annenin hem de babanın vatandaş olmasına bağlıydı. Ancak paraya ihtiyaç olduğu zaman anne ya da babasından biri vatandaş olan kimseler otuz mna[1] karşılığında vatandaş olarak kabul edilmekteydiler.

Hem tahıl hem para sıkıntısı çektikleri bir başka durumda ise Karadeniz'de ticaret yapan gemileri çağırdılar. Tüccarlar durumu protesto edince yüzde onluk bir ek ödeme yapmaya karar verdiler. Bu yüzde onluk ödeme her türden alışveriş için geçerliydi.

1347a Şehirde ikâmet eden bazı yabancılar, vatandaşların mal varlığı güvencesine karşılık borç veriyorlardı. Bu yabancıların toprak sahibi olma hakları yoktu. Kendilerine hazineye mallarının üçte biri oranında ödeme yapmayı kabul etmeleri halinde toprak sahibi olma hakkı önerilmişti.

Atinalı Hippias sokaklara taşan üst katların, merdivenlerin, parmaklıkların ve dışarıdan açılan kapıların satışa

1 Eski Yunan'da bir talantonun atmışta biri değerindeki para birimi.

konulmasını istedi. Bu şekilde bina sahipleri buraları satın aldılar ve böylece yüklü miktarda para toplanmış oldu.

Yine kentte tedavülde olan parayı belirli bir oran üzerinden sabitleyeceğini söyleyerek kendisine getirmelerini istedi. İnsanlar yeni paralarını almak için geldikleri zaman herkese eski paraları geri verdi.

Eğer bir insan bir savaş gemisi donatmak, bir süvarinin masraflarını karşılamak veya bir tragedya korosu hazırlamak ya da bu türden herhangi bir kamu hizmetinde bulunmak isterse kendilerine makul bir fiyat belirliyordu ve gönüllüler isterlerse bu parayı ödeyerek benzeri kamu hizmetinde bulunmuş kimselerin isimlerinin yazıldığı listeye kaydolabiliyorlardı.

Aynı şekilde bir vatandaş öldüğünde Akropolis'teki Athena Tapınağı rahibi bir khoiniks[2] arpa ve buğday ve bir gümüş obolos[3] alıyordu. Yine bir çocuk doğduğu zaman da baba aynı miktarı ödüyordu.

Potidaia'da Atinalı kolonistler savaş için gerekli parayı bulamadıkları zaman gelir vergisi ödemek için sahip oldukları malların listesini hazırlama konusunda görüş birliğine vardılar. Fakat herkes tüm mal varlığını kendi demosuna kaydettirmiyordu, her mal kendi bulunduğu yere göre değerlendiriliyordu. Böylece fakirler de beyanname verebiliyorlardı ve topraksız kimselerden de kişi başına iki mna vergi alınıyordu. Bu yöntem sayesinde herkes savaş vergisinin tamamını ödemiş oldu.

Antissa kenti her yıl Dionysos bayramını büyük bir ihtişamla kutlardı. Yıl boyunca büyük bir hazırlık yapılırdı ve masraflı kurbanlar hazırlanırdı. Fakat bir yıl kentin kutlama için paraya ihtiyacı oldu. Bayramdan kısa bir

2 Yaklaşık 1.08 litreye denk gelen ölçü birimi.
3 Eski Yunan'da kullanılan bir para birimi.

süre önce Sosipolis ismindeki bir vatandaşın önerisiyle insanlar Dionysos'a önümüzdeki sene iki katı sunuda bulunacaklarına dair yemin ettiler ve ardından toplanmış olan her şeyi sattılar. Bu sayede kutlama için gerekli olan parayı toplamış oluyorlardı.

Günün birinde Lampsakos halkı büyük bir üç kürekli donanma saldırısı bekliyordu. Tüccarlara pazarda dört drakhmeye satılan buğdayın medimmosunu[4] altı drakhmeye satmalarını, yağı üç drakhmeden dört buçuğa çıkarmalarını ve şarap ve diğer ürünlerde de benzeri şekilde
1347b davranmalarını istediler. Bu şekilde tüccarlar her zaman kazandıkları parayı kazanırken kent de artan kısmı alıyor ve böylece önemli miktarda para toplamış oluyordu.

Heraklea halkı Bosphorus tiranına karşı kırk gemi donattı ancak gemiler için yeterli paraya sahip değillerdi. Tüccarlarda mevcut tüm buğday, yağ, şarap ve diğer ürünleri topladılar. Ödemeyi yapmak için ileride bir gün belirlediler. Tüccarlar ellerindeki ürünü perakende satmaktansa toplu olarak sattıkları için memnun olmuşlardı. Heraklea halkı, askerlere iki aylık ücretlerini ödedi ve askerleri yüklü tüccar gemileriyle gönderdi. Her gemiden bir kamu görevlisi sorumluydu. Düşman topraklarına ulaştıkları zaman askerler bu görevlilerden bütün ürünü satın aldılar. Bu şekilde komutanlar askerlere ödeme yapmadan önce para toplanmış oldu ve aynı para evlerine dönene kadar defalarca dağıtılıp durdu.

Samoslular Lakedaimonialılardan para karşılığında ülkelerine dönme isteğinde bulundular. Bunun üzerine Lakedaimonialılar bir çözüm buldular. Buna göre köleleri ve yük hayvanlarıyla yanlarına bir gün bile yetecek

4 51.84 litreye denk gelen ölçü birimi.

yemekleri olmaksızın gidebilirlerdi. Bu sayede Samoslular için yapılan her harcama geri alınmış oldu.

Khalkedon halkı kentteki yabancı askerlerin sayısı çok artınca onların ücretlerini ödeyemez duruma geldi. Daha sonra ister vatandaş ister yabancı olsun devletten ya da kişilerden haciz yoluyla alacakları bir şeyleri varsa ve bunu almak istiyorlarsa kendilerini listeye kaydetmelerini istediler. Çok sayıda insan kaydolduktan sonra makul bir gerekçeyle Karadeniz'e yelken açan gemileri durdurdular. Aynı zamanda haklarındaki iddiaların da görüşüleceği bir gün belirlediler. Bu sayede bol miktarda para topladılar ve bu parayı askerlere dağıttılar. Yine haciz davalarını da karara bağladılar ve haksızlığa uğrayıp mallarına el konanlara bu paradan geri ödemede bulundular.

Kyzikos'ta demokratik ve oligarşik partiler arasında bir iç huzursuzluk patlak verdi. Kazanan demokrasi yandaşları olunca zengin vatandaşlar gözaltına alındı. Fakat askerlere borçlanınca bir karar çıkardılar ve buna göre hapistekilere ölüm cezası verilmeyecekti ancak onlardan para toplanacak ve kendilerinin sürgüne gitmelerine izin verilecekti.

Khios'taki bir yasaya göre tüm borçlar kamu defterine kaydedilmek zorundaydı. Paraya ihtiyaç olduğunda
borçluların borçlarını hazineye ödemeleri kararlaştırıldı. 1348a
Ayrıca devlet eski refahına kavuşana kadar borç verenlerin faizlerini kendi gelir kaynaklarından ödeyecekti.

Karia Kralı Mausolos Pers kralı kendisinden vergi ödemesini istediği zaman ülkedeki en zengin insanları yanına çağırdı. Onlara kralın vergi istediğini ancak kendisinin ödeme niyetinde olmadığını açıkladı. Bu sırada önceden ayartılmış birtakım insanlar öne çıkıp gereken para için katkıda bulunacaklarını söylediler. Bunun üzerine diğer

zenginler de kısmen korkudan kısmen utançtan daha büyük miktarlar toplayacaklarına dair söz verdiler ve bu sözlerini tuttular.

Mausolos bir keresinde para sıkıntısına düştüğünde Mylasalıları topladı ve onlara başkentlerinin tahkim edilmemiş durumda olduğunu ve Pers Kralı'nın buraya doğru ilerlediğini söyledi. Bu nedenle insanlardan ellerinden geldiğince para toplamalarını istedi. Daha sonra toplanan parayla geri kalan mallarını koruyabileceklerini onlara bildirdi. Daha büyük miktarda para topladıktan sonra insanlara tanrının şu anda surları yapmak için izin vermediğini söyledi.

Mausolos'un valisi Kondalos ülke içinde ne zaman bir yolculuk yapsa kendisine bir koyun, domuz ya da buzağı sunulurdu. O da kendisine sunulan hediyenin ne olduğunu ve tarihini not alırdı ve sonra da hediyeyi getirenin hayvanı geri alıp evine dönmesini ve kendisi tekrar geçene kadar beklemesini söylerdi. Yeterli bir zaman geçtikten sonra hayvanla beraber aynı zamanda bir de üretim vergisi talep ederdi. Yine Kral Yolu üzerindeki tüm ağaçları ve hatta yola düşenleri de devlete para kazandırmak için satardı.

Kandalos Lykialıların saç uzatmaya meraklı olduklarını fark edince kral tarafından gönderilen bir habercinin geldiğini ve kralın atlarının yelelerini yapmak için saç gönderilmesini emrettiğini ilan etti. Bu nedenle Mausolos herkesin saçlarını kesmesini emrediyordu. Fakat bunun yanı sıra eğer kendisine kişi başına sabit bir ücret ödenirse saçları Yunanistan'a göndereceğini öneriyordu. İnsanlar bu öneriden memnun oldular ve büyük çoğunluktan önemli miktarda vergi toplandı.

Bir asker öldüğü zaman ölünün bedeninin kapılardan geçebilmesi için bir drakhme alırdı. Bu sadece bir gelir kay-

nağı değildi aynı zamanda askerlerin ölümleri konusunda komutanların kendisini aldatmalarını da engelliyordu.

Rodoslu Aristoteles Phokaia valisiyken para sıkıntısı çekmeye başladı. Kentte iki karşıt parti olduğunu fark edince partilerden biriyle gizli bir toplantı düzenledi. Top- 1348b
lantıda diğer partinin kendisine yanlarında olması karşılığında para teklif ettiğini, buna karşın kendisinin öncelikli olarak onlardan para almayı ve devlet yönetimini kendilerine vermeyi düşündüğünü belirtti. Bunu duyduklarında hemen istenen parayı topladılar ve ona verdiler. Diğer partiye de aynı şeyi yaptı ve onlar da aynı miktarda para vermeyi kabul ettiler. Böylece her iki partiden de para alarak onları uzlaştırdı.

Aynı zamanda vatandaşlar arasında çok sayıda bekleyen dava olduğunu gördü. Savaş sırasında ortaya çıkmış ciddi ve uzun süredir devam eden şikâyetleri vardı. Bu nedenle bir mahkeme kurdu ve belirlenen süre içinde ortaya çıkmayan kimselerin askıda kalmış olan taleplerine yönelik adli karar haklarını kaybedeceklerini bildirdi. Daha sonra dava açmak için ödenen paraları, cezaları da içeren temyiz davalarını da kapsayacak şekilde eline aldı. İki partiden aldığıyla beraber yüklü miktarda para elde etmiş oldu.

Klazomenai halkı tahıl ve para sıkıntısı çektiği bir dönemde çözüm için vatandaşların kendilerine ait olan zeytinyağını faiz karşılığında devlete kiralamaları kararını aldı. Bu dönemde zeytin bolluğu vardı. Yağ kiralandıktan sonra gemilere yüklendi ve buğday alınan pazarlara gönderildi. Bu sayede yağın değerinin güvencesiyle buğday aldılar.

Aynı halk ücretli askerlere yirmi talanton borçluydu ve bu parayı bulamıyorlardı. Bundan dolayı da askerlerin liderlerine her yıl dört talanton faiz ödüyorlardı. Bu şekil-

de anaparayı azaltamadıkları gibi durmadan boşa para ödedikleri için çözüm olarak yirmi talanton değerinde gümüş parayı simgeleyen demir sikke bastılar. Bu parayı en zengin vatandaşlar arasında zenginliklerine oranlı olarak dağıttılar. Kendilerinden de aynı oranda gümüş para aldılar. Bu sayede vatandaşlar günlük ihtiyaçları için paraya sahip olurken devlet de borcundan kurtuluyordu. Daha sonra kendi gelir kaynaklarından faizi ödeyip ardından demir parayı geçersiz kabul ederek yavaş yavaş borçlarını kapattılar.

Selybria halkının kıtlık zamanında çıkardığı bir kanuna göre tahıl ihraç etmek yasaktı. Buna karşın günün birinde
1349a paraya sıkıştılar ve depolarında da çok miktarda tahıl vardı. Bir karar çıkardılar ve vatandaşların buğdaylarını, her yıl belli bir kısmını kendileri ayırarak sabit bir fiyattan devlete vermelerini istediler. Daha sonra isteyen kimsenin uygun gördüğü fiyattan ihraçta bulunabilmesine izin verdiler.

Abydos kentinde ekilmemiş araziler bir iç huzursuzluğa neden oldu. Burada yaşayan yabancılar kent kendilerine halihazırda borçlu olduğundan herhangi bir ödeme yapmayı kabul etmiyorlardı. Şöyle bir çözüm bulundu: Arazileri ekmek isteyen çiftçilere borç verecek durumda olanlar bu borcu elde edilen ilk ürünü, diğerlerinin de arta kalanları almaları karşılığında verebileceklerdi.

Ephesos halkı paraya sıkıştığı zaman bir kanun çıkararak kadınların altın takmalarını yasakladı ve ellerindeki altını devlete borç olarak vermelerini istedi.

Aynı zamanda isteyen herhangi bir vatandaşın belirli bir ücret karşılığında ismini tapınaktaki belirli bir sütun üzerine bağış yapan kimse olarak kaydettirmesine de olanak sağlıyorlardı.

Syrakusailı Dionysos para toplamak isteğindeydi, halk meclisini çağırdı ve orada Demeter'in kendisine göründüğünü ve kadınların tüm mücevherlerini tapınağına getirmesini emrettiğini söyledi. Ardından kendi evindeki süsleri götürdü, diğerleri de onun gibi yapmalıydı, bu sayede tanrıçanın öfkesinden uzak durabilirlerdi. Herhangi biri emri yerine getirmezse dine karşı saygısızlıkta bulunmaktan suçlu bulunacaktı. Tanrıça ve tirana duyulan korku neticesinde insanlar sahip oldukları her şeyi getirdiler. Dionysos tanrıça için kurban kestikten sonra ondan ödünç aldığı tüm mücevherleri kendi hazinesine götürdü. Zaman geçtikçe kadınlarda tekrar değerli mücevherler görünmeye başladı. Bunun üzerine Dionysos bir karar çıkardı ve bir kadın altın bir mücevher takıyorsa onun hazineye belli bir miktar ödeme yapması gerektiğini bildirdi.

Donanma hazırlamak istediği zaman Dionysos ne kadar paraya ihtiyacı olduğunu biliyordu. Bu nedenle meclisi topladı ve bir kentin hainler tarafından kendisine önerildiğini ancak onlara vermek için paraya ihtiyacı olduğunu söyledi. Bunun için vatandaşlar kişi başı iki stater[5] katkıda bulunmalıydılar. Para toplandı fakat iki ya da üç gün sonra Dionysos kalkışmanın başarısız olduğu yalanını söyledi ve insanlara teşekkür ederek paralarını geri ödedi. Bu yolla vatandaşların güvenini kazandı, tekrar para istediği zaman insanlar parayı geri alacakları umuduyla ona verdiler. Fakat bu kez parayı elinde tuttu ve donanma hazırladı.

Bir defasında gümüş paraya sıkıştığı zaman kalaydan yapılmış para bastı. Meclis toplantısında bunun ne kadar

5 Eski Yunan'da kullanılan bir para birimi.

iyi bir şey olduğundan bahseden bir konuşma yaptı. Vatandaşlar mecburen onun kendilerinden topladığı parayı kalay değil de gümüş olarak kabul ettiklerini söylediler.

1349b Günün birinde paraya ihtiyacı olduğu zaman vatandaşlardan kendisine katkıda bulunmalarını istedi. Ancak onlar verecek hiçbir şeyleri olmadığını beyan ettiler. Daha sonra kendi evindeki eşyaları ortaya koydu ve vatandaşlara bu malları satın almalarını önerdi. Yoksulluk nedeniyle bunu yapmak zorunda kaldığına onları inandırmak istiyordu. Syrakusailılar bu malları aldıkları zaman o da kimin neyi satın aldığını kayıt altına aldı. Herkes parayı ödedikten sonra onlardan satın aldıkları şeyleri getirmelerini emretti.

Vergiler nedeniyle vatandaşlar koyun ve hayvan yetiştirmeye son veriyorlardı, bunun üzerine belirli bir tarihe kadar paraya ihtiyacı olmadığını belirtti ancak şu an belirli bir stoğa sahip olanlar vergiye tabi olmayacaklardı. Çok sayıda vatandaş vergiden kurtulacakları düşüncesiyle hemen koyun ve hayvan elde etmeye çalıştılar. Fakat Dionysos zamanın dolduğunu söyleyerek hepsine değer biçti ve vergiye zorladı. Vatandaşlar aldatıldıklarını düşünerek hayvanları öldürmeye ve satmaya başladılar. Bunun üzerine Dionysos yeni bir karar çıkardı ve sadece günlük ihtiyaçlar için hayvanların öldürülebileceğini belirtti. İnsanlar da buna karşılık hayvanları kurban etmeye başladıkları zaman bu kez dişi hayvanların kurban edilmelerini yasaklayan bir karar çıkardı.

Bir kere daha paraya ihtiyacı olduğunda Dionysos kendisine bütün evlerden yetim çocukların vasilerinin listesinin yapılmasını emretti. Bu durumda olan çok sayıda çocuk vardı. Daha sonra yetişkin olana kadar hepsinin mal varlıklarını yönetme işini üstlendi.

Rhegium'u ele geçirdikten sonra vatandaşları topladı ve onlara isterse kendilerini iyi bir ücret karşılığında köle olarak satabileceğini ancak savaş masraflarını karşılarlar ve aynı zamanda kişi başı üç mna öderlerse onları serbest bırakacağını söyledi. Rhegiumlular daha önceden sakladıkları mallarını gün ışığına çıkardılar ve fakirler zenginlerden ve yabancılardan borç aldılar, sonunda istediği para ödendi. Fakat parayı aldıktan sonra yine de onları köle olarak sattı, ayrıca daha önceden saklanmış olanları da hazinesine katmış oluyordu.

Yine bir seferinde vatandaşlardan geri ödeme koşuluyla borç almıştı. Borç verenler paralarını geri istedikleri zaman herkesin elindeki tüm gümüşü kendisine getirmesini, aksi takdirde ölüm cezası alacaklarını bildirdi. Para toplandıktan sonra her drakhmeyi iki drakhme olacak şekilde yeniden bastı, yarısıyla ilk borcunu diğer yarısıyla yeni aldığı borcu ödedi.

Yüz gemiyle Tyrrhenia'ya bir saldırı gerçekleştirdi. Leukothea Tapınağı'nı yağmaladı, çok miktarda altın ve gümüşün yanı sıra çok sayıda sanat eserini aldı. Öte yandan gemicilerinin de yağma yaptıklarını biliyordu. Herkesin sahip olduğu malın yarısını kendisine getirmesini, aksi 1350a
takdirde ölüm cezası alacağını bildirdi. Diğer yarısını ise ellerinde tutabilirlerdi. Gemiciler onun sözlerini dinlemeleri halinde kalan kısmı güven içinde ellerinde tutabileceklerini sanıyorlardı. Ancak Dionysos yarısını alır almaz onlara diğer yarısını da getirmelerini emretti.

Mende halkı devlet harcamalarını liman ve diğer vergilerden karşılarlardı fakat topraktan ve evlerden vergi toplamıyorlardı. Buna karşın sahiplerin bir listesini tutuyorlar ve devlet paraya sıkıştığı zaman gecikmiş borçları topluyorlardı. Bu sayede sahipler herhangi bir faiz ödemeksizin paranın tamamını kullanarak işlerini yürütebiliyorlardı.

Aynı kent Olynthos ile savaşırken paraya sıkıştı. Çözüm olarak her vatandaşın elinde bir erkek ve bir kadın köle kalarak diğerlerini devlete satmaları kararlaştırıldı. Böylece devlet vatandaşlar üzerinden daha fazla miktarda borçlanabilecekti.

Kallistratos Makedonya'dayken her zaman yirmi talanton olan liman vergilerini iki katına çıkardı. Çünkü sadece zengin insanların buna gücünün yettiğini, yirmi talantonluk ücreti kefil için göstermeleri gerektiğini fark etmişti. Bunun üzerine isteyen herkesin alabileceğini, kefillerin de bunun üçte biri oranında paraya sahip olmaları ya da en azından bu kadarlık mala sahip olmaları gerektiğini belirtti.

Atinalı Timotheos Olynthos savaşındayken gümüş para sıkıntısına düştü, bunun üzerine adamlarına bakır para basmalarını söyledi. Askerler bu durumdan şikâyet edince tüccarların ve satıcıların bu parayı kabul edeceklerini onlara söyledi. Tüccarlara isterlerse kendileri bir şey satacakları zaman bu bakır paraları kullanabileceklerini, ayrıca kendilerine ganimeti getireceğini ve isterlerse ellerindeki bakır parayı gümüşle değiştirebileceklerini bildirdi.

Aynı Timotheos Kerkyra seferi sırasında çeşitli zorluklar yaşadı. Askerler paralarını istiyorlardı, onun emirlerine uymuyorlar ve karşı tarafa geçmekle kendisini tehdit ediyorlardı. Sonunda onlarla bir toplantı yaptı ve kötü hava koşulları nedeniyle beklediği paranın kendisine ulaşmadığını söyledi. Bu arada elinde öylesine bir tahıl bolluğu vardı ki onlara halihazırda aldıkları üç aylık
1350b tayınlarını ücretsiz olarak önerdi. Askerler Timotheos gerçekten para beklemese bu kadar miktar parayı bırakmayacağını düşündüler ve o planlarını tamamlayana kadar herhangi bir para istemediler.

Samos kuşatması sırasında ülkenin topraklarından ele edilen ürünleri ve meyveleri vatandaşlara satarak askerlerine ödeyebileceği kadar çok para kazandı. Yeni gelenlerden dolayı ordugâhta bir erzak sıkıntısı yaşandığı zaman işlenmiş buğday satışını yasakladı. Aynı şekilde bir medimnostan fazla buğday ve yirmi beş litreden fazla yağ ya da şarap satışı da yasaklandı. Buna göre her birliğin komutanı tüm erzağı satın alıp askerlerine dağıttı, yeni gelenler de paylarına düşeni aldılar ve ayrılırken arta kalan kısmı sattılar. Bu şekilde askerlerin ihtiyaçları karşılanmış oldu.

Pers Didales ücretli askerlerin günlük ihtiyaçlarını düşman toprağından karşılıyordu ancak onlara verecek parası yoktu. Borcunun vadesi dolup askerler paralarını istedikleri zaman şöyle bir plan tasarladı: Onlarla bir toplantı yaptı ve kendilerine bir para eksiği olmadığını ancak paranın belirli bir yerde olduğunu söyledi. Bu nedenle ordugâhı bulunduğu yerden kaldırdı ve o yöne doğru ilerlemeye başladı. Buranın yakınlarına geldiği zaman tek başına ilerledi ve içi gümüş kabartmalı kap kacaklarla dolu tapınaklara girdi. Katırlarına gümüş kap kacağı görünecek şekilde yükledi, askerler de bunları içi dolu gümüş zannettiler. Askerler gördükleri karşısında kendi paylarını alacakları düşüncesiyle ona yardım ettiler. Fakat Didales tarafından Amisus'a gitmeleri gerektiği ve orada basılı paralarını alacakları bildirildi. Kış aylarında oraya gidiş birkaç gün sürecekti. Bu sayede bu zaman dilimi boyunca sadece erzak vererek orduyu kullandı.

Ordudaki tüm zanaatkârlar ve değiştokuş yoluyla ticaret yapan satıcılar onun kişisel kontrolü altındaydılar ve bu konunun tamamen kendi tekelinde olmasından memnundu.

Atinalı Khabrias Mısır Kralı Taos'a savaş hazırlıkları yapıp paraya ihtiyacı olduğu zaman rahiplere masraflardan dolayı tapınakların bazılarından ve rahiplerin büyük
1351a çoğunluğundan vazgeçmesi gerektiğini söylemesini tavsiye etti. Bunu duyan her rahip kendi tapınağının varlığı konusunda endişelenmeye başladı, ona tapınağın sahip olduğu para dışında bir de kendi özel mallarından para önerdiler. Bu sayede kral hepsinden para topladı. Ayrıca Khabrias kendisine bir tavsiyede bulunarak rahiplerin tapınakların verdiği hizmet ve kendileri için daha önceden harcadıklarının onda birini harcamalarını önerdi. Geriye kalan parayı ise Pers kralı ile yaptığı savaş sona erene kadar ödünç vereceklerdi.

Bununla beraber her vatandaş kişisel mal varlığına ve ev halkının durumuna göre belirli katkıda bulundu. Yine tahıl alındığı ve satıldığı zaman alışveriş yapanların her ikisi de malın değeri dışında artabe başına bir obolos vergi ödemekteydi. Gemilerden, atölyelerden ya da diğer kaynaklardan elde edilen kazançlarda da onda birlik vergi zorunlu tutulmaktaydı.

Yine Taos Mısır'dan sefere çıkarken Khabrias ona vatandaşların külçe halindeki altın ve gümüşlerini kendisine getirmelerini istemesini önerdi. Çoğu kimse onu dinledi. Kralın külçe halindeki altını kullanmasını ve borç verenlerin eyalet valilerine başvurarak verdikleri borcun vergiden düşülmesini istemelerini önerdi.

Kotys bir ordu topladığı zaman Atinalı Iphikrates de parasını kullanarak aşağıda yöntemle bir ordu kurdu. Kontrolü altındaki askerlerin her birinin üç medimnosluk tahılla toprağı ekmelerini emretmelerini istedi. Sonuçta ciddi miktarda tahıl elde edildi. Bunları sahildeki pazarlara getirdi ve satışından önemli miktarda para kazandı.

Trakyalı Kotys Perinthos halkına, ordu toplamak için kendisine para vermelerini istedi. Ancak Perinthoslular bunu kabul etmediler. Fakat o yine de bazı vatandaşların belirli yerlerde ordugâhlar kurulması için kendisine verilmesi için onlara yalvardı. Şu an görevde bulunan askerlerden tam olarak yararlanabilirdi. Bu sayede otuz müstahkem mevkii elde edebilecekleri düşüncesiyle hemen onun isteğini kabul ettiler. Ancak Kotys onları hapse attı ve eğer istediği parayı verecek olurlarsa hapse attıklarını serbest bırakabileceği bilgisini onlara yolladı.

Rodoslu Mentor Hermias'ı yakaladıktan ve onun kalesini ele geçirdikten sonra çeşitli bölgeleri onun tarafından atanmış yetkililere bıraktı. Bunu yaparak onların güvenini kazandı ve onlar da daha önceden sakladıkları ya da gizlice ülkeden dışarı yolladıkları mallarını yeniden aldılar. Daha sonra Mentor onları tutukladı ve sahip oldukları her şeyi ellerinden aldı.

Rodoslu Memnon, Lampsakos kentinin başına kendi- 1351b
sini geçirdikten sonra para sıkıntısına düştü. Bu nedenle en zengin insanlardan ağır bir vergi istedi, onlara da bu parayı diğer vatandaşlardan toplamalarını söyledi. Fakat diğer vatandaşlar katkıda bulunduktan sonra onlardan aynı miktarda parayı kendilerine borç olarak vermelerini, belirli bir tarihte geri ödeyeceğini söyledi.

Yine paraya sıkıştığı bir başka sefer kent gelirlerinden kendisine bir miktar para verilmesini istedi. Vatandaşlar isteğini yerine getirdiler çünkü kısa bir süre içinde paralarını geri alacaklarını düşünüyorlardı. Fakat gelir ödemeleri geldiği zaman bunlara da ihtiyacı olduğunu, borçlulara daha sonra faiziyle beraber ödeme yapacağını söyledi.

Ücretli askerlerden yıllık altı günlük ücretlerinden ve tayınlarından vazgeçmelerini istedi. Bu düşüncesini o

günlerde ne ordugâhta bulunmaları ne bir yerlere yürümeleri ne de bir harcamada bulunmalarını dayandırıyordu. (Burada işaret ettiği artık aylardı.)[6]

Askerlere tayınlarını yeni ayın ikinci gününde verirdi. Ödemeyi ilk ay üç gün ikinci ay beş gün geciktirirdi. Bu işlem ayın son gününe ulaşana kadar devam ederdi.

Oreoslu Kharidemos Aiolia'da elinde tuttuğu kentlerde Artabazos tarafından bir saldırı yapılmasından korkuyordu. Askerlerine ödemek için paraya ihtiyacı vardı. Vatandaşlar ilk önce para verdiler ama daha sonra daha fazla veremeyeceklerini söylediler. Daha sonra Kharidemos bölgenin en zengini olduğunu düşündüğü insanlara sahip oldukları tüm malları ve paraları yanlarına alarak başka yere götürmelerini önerdi. Ayrıca kafileye koruma verecekti. Sözlerine uygun bir şekilde kendisi de mallarını açıkça göstererek getirdi ve bu sayede insanları ikna etti. Kentin dışında kendilerine bir süre yol açtı ve nelere sahip olduklarını gördükten sonra istediklerini aldı ve onları geri gönderdi.

Valisi olduğu kentlerde evlerde silah tutulmasını yasaklayan bir karar çıkardı, ayrıca aksi halde ceza verileceğini bildirdi. Buna karşın ilk başta bu kararı uygulama konusunda özenli davranmadı ya da bir soruşturma yürütmedi. Sonuçta insanlar onun bu kararının önemsiz olduğunu düşündüler ve ellerindeki silahları teslim etme konusunda harekete geçmediler. Daha sonra Kharidemos beklenmedik bir zamanda ev ev arama yapılmasını emretti ve evinde silah bulunduranları cezaya çarptırdı.

Makedonyalı Philoksenos adında biri Karia valisiyken
1352a paraya sıkışınca Dionysos adına bir festival kutlamaya

6 Burada kastedilen ay takvimine göre ayların 30 güne tamamlanması.

karar verdi. En zengin vatandaşları koro hazırlamaları için görevlendirdi, ayrıca kendilerine neleri tedarik etmeleri gerektiği konusunda bilgi verildi. Philoksenos isteksiz olduklarını fark ettiği zaman onlara gizlice haberci gönderdi ve bu işten bağışlanmaları karşılığında ne verebileceklerini sorguladı. Onlar kendi işlerinin kesintiye uğramasını engellemek ve içinde bulundukları sıkıntıdan kurtulmak adına koro hazırlamak için ödemeleri gereken paradan daha fazlasını vermeye hazır olduklarını bildirdiler. Philoksenos önerilerini kabul etti ve başkalarını listeye yazdı. Onlar da para ödediler ve en sonunda herkesten arzuladığı parayı aldı.

Suriyeli Euaises Mısır valisiyken yerel valilerin bir isyan planladıklarını haber aldı. Onları saraya çağırdı ve hepsini astı, ardından da akrabalarına hapiste olduklarını haber verdi. Bundan sonra her birinin akrabaları serbest bırakılmaları için pazarlık yapmaya başladılar. Euaises her birinden belirli bir parayı kabul etti ve para ödendikten sonra cesetlerini gönderdi.

İskenderiyeli Kleomenes Mısır valisiyken her yede ciddi bir kıtlık olmasına rağmen Mısır bundan daha az etkilenmişti. Bu nedenle tahıl ihraç edilmesini yasakladı, yerel yetkililer ise tahıl satmadıkları takdirde vergilerini ödeyemeyeceklerini bildirdiler. Bunun üzerine yasağı iptal etti ama tahıla da yüksek bir vergi koydu. Bu sayede belki küçük miktarda tahıldan önemli vergi kazancı elde edemese de en azından eyalet valilerinin bahaneleri ortadan kalkacaktı.

Günün birinde ülkesinde timsahların tanrı olarak tapınım gördüğü yerlerden birinden geçerken kölelerinden biri öldürüldü. Bunun üzerine rahipleri çağırdı ve timsahın sebepsiz saldırganlığına karşılık vereceğini söyleyerek

onu avlamalarını istedi. Rahipler tanrılarının saygınlığını korumak adına sahip oldukları tüm altını topladılar ve ona sundular, sonuçta o da ısrarından vazgeçti.

Kral İskender Kleomenes'e Pharos Adası yakınlarında bir kent kurmasını emretti ve şimdiye dek Kanobos'ta kurulan pazaryerinin de buraya nakledilmesini istedi. Kanobos'a yelken açarak rahiplere ve oradaki mülk sahiplerine kendilerini transfer edeceğini bildirdi. Rahipler ve orada yaşayanlar para toplayarak onu vazgeçirmeye çalıştılar. O da kendisine önerilen parayı kabul etti ve ora-
1352b dan ayrıldı. Oysa ki kentin inşaası için gerekli hazırlıklar tamamlanınca geri döndü ve bu kez aşırı bir miktar talep etti. Ayrıca yapacağı kentin yerindeki değişikliği onlara ifade etti, onlar ise bu defa parayı ödeyemeyeceklerini bildirdiler ve buna uygun olarak taşındılar.

Bir seferinde alışveriş yapması için birini görevlendirdi. Adamının pazarlık yaparak istediği şekilde ucuza aldığını ancak kendisine yüksek fiyat söylediğini öğrendi. Bunun üzerine adamın arkadaşlarına yüksek fiyattan satın aldığını, kendisinin ilgilenmeyebileceğini ama aynı zamanda sahte bir öfkeyle aptallığının bir karşılığı olacağını söyledi. Bunu duyduklarında Kleomenes'e alıcının kendisi gelip hesabı gözden geçirinceye kadar başkalarının söylediklerine inanmaması gerektiğini söylediler. Alıcı geldiğinde Kleomenes'in söylediklerini ona bildirdiler. Bunun üzerine alıcı onların ve Kleomenes'in üzerinde iyi bir izlenim bırakmak için daha önceden aldığı fiyatları bildirdi.

Mısır'da tahıl fiyatları on drakhme olduğu zaman Kleomenes ürün yetiştirenlere kendisiyle çalışmak için ne kadar istediklerini sordu. Onlar tüccarlara sattıklarından daha düşük bir fiyat verdiler. Buna karşın her zaman diğerlerinden almaya alışkın oldukları ve farklı kimselere

sattıkları fiyatı kendilerine teklif etti, daha sonra kendisi aynı ürünü otuz iki drakhmeye sattı.

Yine rahipleri ülkedeki tapınakların harcamalarının aşırı seviyede olduğunu söyledi. Dolayısıyla bazı tapınaklar kaldırılmalı ve rahiplerin büyük çoğunluğunun görevine son verilmeliydi. Rahipler onun ciddi olduğunu sandılar ve kendi tapınaklarının ve görevlerinin devamını sağlamak için ona hem kendi gizli hazinelerinden hem de tapınak hazinelerinden topladıkları paraları verdiler.

Rhodoslu Antimenes Babil eyaletinde yollardan sorumlu denetmen olarak atandı. Para toplamak için şu yöntemleri benimsedi. Ülkedeki eski kanunlardan birine göre tüm ithal mallardan onda bir oranında vergi alınmaktaydı ancak hiç kimse bunu uygulamıyordu. Antimenes gelmeleri beklenen tüm valileri ve askerleri gözledi. Ayrıca çok sayıda elçi ve zanaatkârı da ülkeye davet etti. Hepsini bir araya getirdi, bu insanlar kendi özel işleri için seyahatteydiler ve yanlarında çok sayıda hediye getirmişlerdi. Bunlardan yasal olarak yüzde onluk vergiyi aldı.

Bir seferinde köle sahiplerini kışlasına çağırdı ve onlardan köleleri kendi belirledikleri bir fiyat karşılığında kayıt ettirmelerini istedi. Bunun için kendisine sekiz drakhme
ödemeleri gerekiyordu. Bir köle kaçarsa, sahibi kayıt 1353a
ettirirken belirttiği değere göre para alıyordu. Bu şekilde çok sayıda köle kayıt altına alındı ve büyük bir miktar para ödendi. Bir köle kaçtığı zaman Antimenes ordugâhın bulunduğu yerdeki valiye haber veriyordu, ya kaçak köleyi yakalamalarını ya da efendisine parasını ödemelerini istiyordu.

Olynthoslu Ophelas Athribis eyaletinde vergi tahsildarı olarak görevlendirildi. Yerel yetkililer onun yanına geldi ve daha büyük miktarda vergi ödemeyi kabul ettik-

lerini bildirdiler. Ancak bunun karşılığında görev yaptığı memuriyetten ayrılmasını istiyorlardı. Ophelas onların gerçekten de söz verdikleri miktarı ödeyip ödeyemeyeceklerini sorguladı. Yanıt olumlu olunca görevinden ayrıldı ve kendilerinden belirttikleri rakamı ödemelerini istedi. Nitekim yeni atandığı görevden ayrılmasının doğru olup olmadığını ya da belirlenenden fazla miktarda vergi toplamaya zorlamasını düşünmüyordu. Fakat bu sayede çok daha büyük miktar para topluyordu.

Atinalı Pythokles vatandaşlarına devletin vatandaşlarına Laurion'daki madenlerden kurşun elde edilmesi işini istenen iki drakhme karşılığında devralmasını öneriyordu. Aynı zamanda kendisi altı drakhme fiyata satabilirdi.

Khabrias Kral Taos'a hizmet etmesi için yüz yirmi gemilik bir donanma hazırladı. Aslında kralın atmış gemilik bir talebi olmuştu, bunun üzerine Khabrias fazla olan altmış gemiye iki seçenek sundu. Ya mürettebata iki aylık erzak verecek ve bununla denize açılacaklardı ya da kendi imkânlarıyla geleceklerdi. Gemidekiler onun isteklerine boyun eğerek kalmayı kabul ettiler.

Antimenes eyalet valilerine ülkenin kanunlarına uygun bir şekilde eksikleri tamamlamalarını ve kraliyet yolundaki cephane eksiklerini gidermeleri emretti. Her ne zaman ülkeden ordu ya da kral tarafından eşlik edilmeyen birileri geçiyorsa onlara cephane satmaları için bir yetkili
1353b gönderiyordu.

Kleomenes, ay başında askerlerin ödenekleri verilmesi gerektiği zaman önceden planlanmış bir şekilde nehrin aşağısına yelken açtı ve bir sonraki ay dönerek ödenekleri dağıttı. Bir sonraki ay tekrar kasıtlı olarak ödenekleri dağıtmayı bir ay daha geciktirdi. Askerler ödeneklerin dağıtılmasıyla sakinleşiyorlardı, Kleomenes ise her yıl bu

şekilde askerlerin bir aylık ödeneklerinin üzerine yatmış oluyordu.

Mysia Kralı Stabelbios askerlere ödeme yapılması gerektiği zaman komutanlarıyla bir toplantı yaptı ve onlara artık daha fazla askere ihtiyacı olmadığını, yanında sadece komutanları istediğini söyledi. Asker toplamak istediği zaman bir miktar parayı komutana verecek ve komutanı ücretli asker toplamaya gönderecekti. Bu arada komutanlarına ödeme yapmayı tercih etti, aksi takdirde askerlere ödeme yapmak zorunda kalacaktı. Ardından her komutanın kendi listesinde yer alan askerleri kovmasını istedi. Komutanlar kazanç kokusunu alınca kendilerine emredildiği gibi askerlerini kovdular. Kısa bir süre sonra Stabelbius onları tekrar topladı ve bir koronun koro şefi olmaksızın olamayacağı örneğini vererek bir komutanın da askerler olmaksızın yararsız olduğunu söyledi. Bu şekilde onlardan ülkesini terk etmelerini istedi.

Dionysos tapınak turu yaptığı zaman her nerede altın ya da gümüş bir sehpa görse "iyi ruhun onuruna" bir kupaya doldurmalarını emrediyordu ve ardından sehpa dışarı taşınıyordu. Yine her ne zaman değerli bir kap-kacak önüne konsa hemen "bunu kabul ediyorum" diyerek kap-kacağın oradan götürülmesini emrederdi. Onlara daha hafif ve hoş elbiseler vereceğini söyleyerek heykellerin üzerindeki altın elbiselerin şeritlerini ve gümüş taçları çıkartırdı. Daha sonra bu heykelleri beyaz elbiseler ve menekşe taçlarla örterdi.

ÜÇÜNCÜ KİTAP

I

İyi ahlâklı, evli bir kadın yasalara bağlı olarak kendisine evde verilmiş tüm görevleri yerine getirmelidir. Kocasının bilgisi dışında eve birisinin girmesine izin vermemelidir. Yine dışarıda dedikodu yapan kadınların kendi karakterine zarar vermesine yol açacak konuşmalardan uzak durmalıdır. Evde yapması gereken şeyleri tam olarak bilmeli, böylece eve dışarıdan gelecek bir zarar halinde kocası tarafından suçlanamaz. Kocası bir festivale katılmasına izin verirse evin bütçesinden para ayırmalı, elbiseleri ve süsleri için yasalar çerçevesinde izin verildiği kadar para harcamalıdır. Kadın şunları düşünmelidir: Elbiselerin pahalı olması sizi daha güzel yapmaz, çok fazla süs sizi daha fazla erdemli yapmaz. Altınların olmasındansa bir konuda alçakgönüllüce davranabilmek, dürüst ve sade bir yaşam sürmek sizi daha erdemli yapar. Kadın bu şekilde davranırsa saygı görür, yaşlandığı zaman kendisinin, sonra da çocuklarının haklı övgüler almasını kolaylaştırır. Kadının bu şekilde hareket etmekten vazgeçmeden evini yönetmesi gerekir. (Kocasının da evin içinde olanlardan haberinin olması uygun değildir.) Diğer konularda kocasının sözünü dinlemelidir. Dışarıda olanlar konusunda meraklı olmamalı, çocuklarının düğünü için bir hazırlık yapmaya çalışmamalıdır. Oğlu bir kızla evlenirken ya da kızını evlendi-

receği zaman kocasının sözlerine göre hareket etmelidir. Dikkat edilmesi gereken başka bir nokta ise kocasının ev işleriyle ilgilenmesinin kadının dışarıdaki işlerle ilgilenmesi kadar utanç verici olmadığıdır. Bu nedenle erkek evle ilgili konularda bir şey isterse kadın bunu hemen anlayıp yapmalıdır. Düzenli bir kadının yapması gereken şey kocasının yaşam şekli ve kurallarını sanki bir tanrının evlilik ve kader yoluyla kendisine verdiği yasalar gibi kabul etmesi zorunluluğudur. Bu kurallara sabırlı bir şekilde ve sakince boyun eğerse ev işlerini kolayca yapabilecek, diğer türlü işleri zorlaşacaktır. Kadın, erkek işlerinde herhangi bir sıkıntı yaşamadığı zaman değil, işleri rast gitmediği zaman da erkekle birlikte hareket ederek kocasına hizmet etmelidir. Kocası herhangi bir işi bedensel güçsüzlüğü ya da bilgisizliğinden yapamazsa kadın sözleriyle ona yardımcı olmalı, kensisinin yanında bulunmayıp kötü hareketler sergilememelidir. Yine erkeğin kendi başarısızlığı halinde ona kötü davranabileceğini düşünmeli, kocasını suçlamamalı ve sorunun bedensel yetersizlik, cahillik ya da tesadüfi olabileceğini düşünmelidir. Kadın belirttiğim şekilde kocasına düzgün bir şekilde itaat ederse erkek, hastalığı geçtikten sonra şükran duyacaktır. Kocası karısına güzel olmayan bir şey yapmasını söylediğinde kadın bunu kabul etmezse erkek hastalığı geçtikten sonra daha da fazla şükran duyacaktır. Bu nedenle kadının yapması gereken böylesi güzel olmayan şeylerden uzak durmak, diğer durumlarda ise para karşılığında satın alınmış köleden daha fazla kocasının sözlerini dinlemektir. Çünkü erkek evlenirken karısı için önemli bir para ödemiş, hayatındaki çok önemli ve kutsal şeylerden biri olan evlilik ve çocuk sahibi olmak için bu kadını evine kabul etmiştir. Eğer kocası zengin bir adam olursa karısının karakteri anlaşılamayabilir. Bir kadın için kocasının iyi kaderinden yararlanmak az şey değildir.

Oysaki zorluklara katlanmak kadına daha fazla onur verir. Çünkü ancak güçlü bir ruh önemli problemlere ve acılara göğüs gerebilir, herhangi bir kötülük yapmadan sorunları çözebilir. Yani kadın kocasının kötü bir şey yaşamamasını istemeli, yaşarsa da akıllıca hareket ederek içinde bulunulan durumdan büyük bir onur elde edeceğini düşünmelidir. Zaten Alkestis ve Penolope de iyi kaderi olan erkeklerle evlenselerdi böylesine bir üne kavuşmayacaklar, böylesine övgüler toplamayacaklardı. Admetus ve Ulixes'in içinde bulundukları zorluklar karılarının ün kazanmasını sağladı. Uğursuz günlerde kocalarına sadık ve itaatkâr davrandılar, tanrılar da bu kadınlara yakışan onurları verdi. Zengin bir erkek kolayca kendisine evlenecek bir kadın bulabilir fakat zor durumda olan bir erkekle evlenmeye ancak çok iyi bir kadın razı olur. İşte bu nedenlerle kadınlar zor durumdaki kocalarını ellerinden geldiğince onurlandırmalı, kocaları Hercules gibi tanrısal sağduyudan, cesaretten ve karakterden mahrum kalsalar da onlardan utanmamalıdırlar.

II

Yani kadın yasalar ve geleneklere uygun davranmalıdır, elbette erkek de benzeri bir şekilde hareket etmelidir. Kadın kocasının evine oğullarının ve yaşamının ortağı olmak için gelmiştir, kocasının soyunu devam ettirecek ve onun ismini taşıyacak çocukları olacaktır. İnsanın harika bir karısının olması, yaşlandıkları zaman aklıbaşında bir muhafız gibi kendilerini kollayan ve evin işleriyle ilgilenen çocuklarının olmasından daha kutsal bir şey olabilir mi? Aklıbaşında bir insan bunun dışında ne için çaba harcayabilir? Bir aile çocuklarını erdemli ve adaletli bir şekilde büyütürse ileride onlardan aynı şekilde karşılık bulurlar, bunu yapmayanlar ise keşke böyle bir eğitim verseydik diye hayıflanacaklardır.

Anne ve babalar çocuklarına nasıl hareket etmeleri gerektiğini gösteremezlerse çocukların da yaptıkları hareketlerin haklı bir nedeni olacaktır. Çocuklarına örnek gösterilebilecek bir yaşamları olmadığı için onlar tarafndan kabul edilmeme korkusu yaşayacaklar. İşte bu nedenle erkek, çocuklarının muhteşem bir soydan gelmesini istiyorsa eğitim konusunu asla boşvermemelidir. Bir çiftçi de harika bir tarlası olsun, ondan harika ürünler elde etsin istiyorsa her zaman çalışır, ürünleri zarar görmesin diye elinden geleni ardına koymaz ve böylesi bir adam düşmanlarıyla savaşırken ölse de bundan daha onurlu bir ölüm olamaz. Çiftçi karnını doyurmak için çaba harcarken bir erkeğin de çocuklarını doğuracak olan karısı, onlara göz kulak olacak sütninesi için de elinden gelen çabayı göstermesi gerekir değil mi? Bir ölümlünün ölümsüzlükten pay alması ancak bu şekilde gerçekleşebilir. İnsanların tüm istekleri dualar aracılığıyla tanrılara ulaşır. Bunu umursamayan tanrıları da umursamamaktadır. İşte bu nedenle erkek evlenirken tanrıların karşısında kurban keser, karısını eve götürür, ebeveynlerinden sonra karısını onurlandırır. Peki ya erdemli bir kadın hangi onurları alabilir? Kocasının ona sadık olması, diğer kadınlarla kendisinden daha fazla ilgilenmemesi, onu kendisine ait hissettirmesi, dostluk ve güven duygusu sunabilmesi kadın için en önemli onurlardır. Kadın da bunu gördüğü zaman benzeri şekilde hareket etmek isteyecektir. Kocasının kendisini ne kadar gönülden sevdiğini ve kendisine ne kadar sadık olduğunu gördüğünde o da kocasını aynı şekilde sevecektir. Bu durumda aklı başında bir erkek ailesine ve çocuklarına kendi onurundan pay sunmalı, aynı zamanda yasalar ve tanrıların karşısında adaletli olabilmek için kimlerin hangi onurlara uygun olduklarına bakmalıdır. İnsanların tahammül etmekte en fazla zorlanacakları şey kendine has bir onur olmamasıdır, başka bir insan kendisi-

ne ait olan bir şeyi ona vermek istediğinde bile istekle kabul etmez. Kadınlar için de kocasına sadık ve onurlu bir eş olmaktan daha güzel bir şey olamaz. Aklı başında bir adamın da karşısına çıkan her kadınla birlikte olması ve ondan çocuk sahibi olmaya çalışması uygun değildir. Eğer böyle olursa meşru ve de gayrimeşru çocuklar yasalar karşısında eşit haklara sahip olacaklardır, karısından onur alınacak ve bu utanç çocuklara da aktarılacaktır.

III

Erkekler söylediklerimizi dinlemelidir. Karılarına dürüstçe, saygılı bir şekilde ve ölçülü yaklaşmalıdırlar. Aralarındaki ilişki aklı başında bir erkeğe yakışır tarzda olmalı ve saygı dolu olmalıdır. Yine karısına karşı nazik ve hatırşinaz olmalı, basit ve istenmeden yapılan hatalar affedilmelidir. Fakat karısı bilgisizliğinden dolayı bir yanlış yapıyorsa o zaman erkek karısını korkutmadan, saygı ve sevgi dolu bir üslupla onu uyarmalıdır. Eğer söylediğimiz gibi davranmazsa vahşi kabul edilecektir. Öte yandan bundan daha tutkulu bir ilişki fahişelerle yaşanır, özgür bir erkek ve kadın arasında olması gereken ilişki saygılı, ahlaklı olmalı, bu ilişkide sevgi ve korku eşit derecede var olmalıdır. İki tür korku vardır. Birincisi ahlaklı ve onurlu çocukların babalarına ya da vatandaşların iyi yöneticilere duydukları saygı ve onlara olan sevgilerinden kaynaklanan korkudur. Diğer korku ise kölelerin efendilerine ya da vatandaşların kötü yöneticilere ve tiranlara duyduğu düşmanlık temelli korkudur. Erkekler söylediklerimiz arasında uygun olanı yaparak karılarıyla uyumlu yaşamalı, onlara sadık olmalı ve karşısındakini de bu şekilde davranmaya itmelidir, böylece kocası yanında olmadığı zaman da kadın aynı şekilde davranabilir yani tam da insanların ortak bir çıkarları oldu-

ğu zaman davrandıkları gibi. Yine kadın da kocası dışında başka bir adamın kendisi için daha güzel, daha iyi, daha sıcak olduğunu düşünmemelidir. Kadınlar evlendikleri zaman bu konularda acemidirler ancak yine de evliliğin ilk anından itibaren bu bahsedilen ortak çıkara göre hareket etmelidirler. Erkek kendi yaşamını muhteşem bir şekilde yönlendirmeyi öğrendiği anda bundan böyle karısına da yardımcı olabilecek en uygun kimseye dönüşecektir, kadına kendi tecrübelerini aktarabilecektir. Homerus da alçakgönüllü olmayan bir dostluğu övmez, böylesine bir korkuyu istemez, tam tersine sevgi ile alçakgönüllülük, sadelik kavramlarını bir arada tutar. Helena Priamus ile konuşurken ondan korkar. Bu şu şekilde ifade edilir: "Ey korkutucu ama saygıdeğer kayınpederim. Senden hem korkmalıyım hem de sana saygı duymalıyım." Helena burada Priamus'a korku ve alçakgönüllü bir sevgi gösterdiğini ifade ediyor. Ulixes de Nausica'ya benzeri bir şekilde konuşur: "Sevgili kadın! Sana büyük saygı duyduğum gibi senden çok da korkuyorum." Homerus erkek ve kadının birbirlerine karşı bu şekilde davranmalarının en doğru şey olacağını düşünüyordu. Bu nedenle hiç kimse kötü karakterli birini sevmez, ona saygı duymaz ve alçakgönüllü bir şekilde yaklaşır, ondan korkmaz. İnsanlar arasındaki böylesine duygular aslında karakteri daha sağlam olan veya daha sağlam olacak ama şimdilik daha zayıf karakterli insanlar içindir. Ulixes de karısı Penelope'ye karşı aynı duyguları besliyordu, bu nedenle uzaktayken onu aldatmadı. Fakat Agamemnon Chryseis nedeniyle karısını aldattı. Bu esir alınan ve hatta barbar diye tanımlanabilecek kadın için mahkemede karakter bakımından karısı Clitemnistre'den daha aşağı olmadığını iddia etmişti. Oysaki insanın çocuklarının annesi hakkında böyle konuşması ne kadar kötü bir şey, hem her ikisini de aynı şekilde tanımlamak da doğru

değildi. Agamemnon kısa bir süre önce zorla bu kadınla evlenmişti, daha öncesinde kadının kendisine karşı nasıl davranacağı konusunda bir fikri olmazken nasıl olur da adil davranabilirdi? Yine Ulixes de Atlas'ın kızı ona birlikte yaşamalarını ve ölümsüzlüğü önerse de bunu elde etmek için karısının sevgisine, iyiliğine ve sadakatine ihanet etmedi. Çünkü kötü biri olup ölümsüzlük elde ederse bu daha da kötü sonuçlar doğurabilirdi. Kirke'ye dostları zor duruma düşünceye kadar boyun eğmedi. Hem ülkesi dağlık olsa da başka bir yerden zevk duymayacağını da ifade etti. Yaşamak yerine ölümlü karısı ve oğlunu görmek için ona yalvardı. Bu şekilde karısına olan sadakatini tam olarak sürdürdüğü için aynı şekilde karşılık aldı.

IV

Şair, Ulixes Nausica'ya yalvardığı zaman erkek ve kadın arasındaki erdemli evlilik ilişkisine övgüler düzer. Şair, Ulixes'e tanrıların Nausica'ya bir karı ve bir ev vermeleri için dua ettirir, hem de bu evliliğin kadın ve erkek arasında harika bir uyumla gerçekleşmesini istiyordur. Çünkü şaire göre insanlar arasında kadınlar ve erkeklerin birlikte isteklerine göre evlerini yönetmelerinden daha güzel bir şey yoktur. Hem karı kocanın birbirleriyle olan uyumlarını över hem de zarar verici bir kölelik değil de akıl ve sağduyuya göre eşit bir biçimde hareket etmelerini arzular. Şöyle de söylebiliriz: Burada karı kocanın benzeri bir istek ve düşünce ortaklığı ile evlerini yönetmelerini arzuluyordur. Yine şair karı koca arasında var olan bağlılığın aynı zamanda düşmanlarına sıkıntı yarattığını, dostlarına ise mutluluk verdiğini ifade eder. Bu şekilde evli çiftler kendileri hakkında düşünüleni doğru olarak kabul etmektedirler. Yani karı koca arasında muhteşem bir uyum varsa her ikisinin arka-

daşları da benzeri bir uyum sağlamak zorundadırlar çünkü bu durumdan dostları yarar düşmanları zarar görür. Karı koca arasında uyumsuzluk varsa dostları da bu durumdan etkilenir, kendilerini zor durumda hissederler. Tabii ki karı koca daha fazla etkilenir. Şairin bu söylediklerinden şu sonucu çıkarabiliriz: Evli çiftler kötü ve ahlaksız diyebileceğimiz bir şeyler yapmaya kalkışırlarsa birbirlerini durdurmalı, iyi şeyler yapmaya kalkıştıklarında ise birbirlerine ellerinden geldiğince yardımcı olmaya çalışmalıdırlar. Çiftler ilgilenme söz konusu olduğunda öncelikle erkeğin anne ve babasına dikkat etmeli, erkeğin karısına karşı gösterdiği ilgi anne ve babasına gösterdiğinden az olmamalıdır, kadın da benzeri şekilde hareket etmelidir. Çocuklarla, dostlarla, günlük işlerle ya da ev işleriyle birlikte ilgilenmelidirler. Zenginliklerinin ortak çıkarı için sanki birbirleriyle yarışıyorlarmış gibi daha iyi ve daha adil olmayı amaçlamalıdırlar. Kibirli olmamalı, bağışlayıcı ve sakince hareket ederek evi yönetmelidirler. Yaşlandıkları zaman artık hizmet etme zorunlulukları yoktur ve gençlik zamanlarının tuhaf istekleri de ortadan kaybolmuştur, bundan dolayı çocuklar evdeki malları edinmek konusunda kimin daha fazla çaba harcadığını sorduğunda ona yanıt verebilmelidirler. Yine yaşanan kötü şeylerin kader, iyi şeylerin erdem kaynaklı olduğunu da bilmeleri gerekir. Böylesine soruları doğru bir şekilde yanıtlayan insan tanrıların büyük ödülünü alır. Pindarus[1] ne diyordu: "Ölümlülerin sürekli değişen isteklerini kontrol altında tutan bir ruh hali ve böylesi bir ümit, yaşlandığı zaman çocuklarının kendisine bakmalarını sağlamak ne kadar da güzeldir." İşte bundan dolayı bir insan yaşadığı sürece tüm tanrılara ve insanlara, özellikle de karısına, çocuklarına, ebeveynine karşı adil davranmalıdır.

---

1 İÖ 4.yüzyılda yaşamış Yunan şair.

Aristoteles, Antikçağ felsefesinin en önde gelen filozofudur. Benzer düzeyde bir felsefeye İlkçağda sadece Platon'un erişebildiği kabul edilir. Antikçağa damgasını vurmuş olan Aristoteles, pek çoklarına göre tüm çağların en büyük birkaç filozofundan biridir. Bilim ve felsefede onun başarmış olduklarıyla rekabet etme ümidi besleyebilen insan sayısının bir elin parmaklarını geçmediği hemen herkes tarafından kabul edilir.

Aristoteles, mantık, doğabilimleri, metafizik, psikoloji, etik ve siyaset felsefesi gibi pek çok alanda eser vermiştir. "Aristoteles külliyatı" olarak geçen, özgün haliyle Grekçe 1462 sayfadan oluşan eserler bütünü, derslerinin, kendisi ya da öğrencileri tarafından tutulmuş notlarından oluşur.

Aristoteles'in ilk kez Türkçeye çevrilen *Ekonomi* isimli eseri üç bölümden oluşmaktadır. Birinci kısımda ev ve devlet yönetimi üzerine kısa bir karşılaştırma sunulur, ikinci kısımda devletlerin çeşitli ve bir hayli tuhaf denebilecek gelir elde etme yöntemlerine dair örnekler verilirken üçüncü kısım Antikçağ yazımında pek de fazla konu edilmeyen kadın-erkek ilişkileri ve tarafların evlilikteki rollerine ilişkin değerli bilgiler sunmaktadır.

internet satış:
saykitap.com

7,50 TL

SAY YAYINLARI